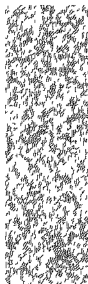
అమరావతీస్తూపము,

ఇతర వ్యాసములు.

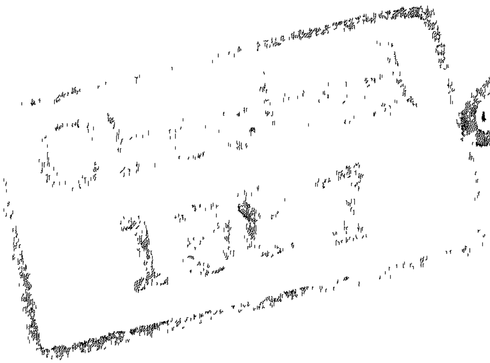
గ్రంథకర్త:

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

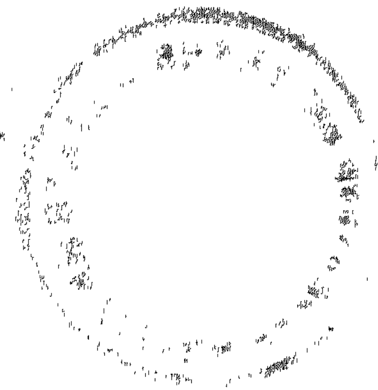

అమరావతీస్తూపము,

ఇతర వ్యాసములు.

గ్రంథకర్త:
మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ.

[వెల, రు ౦-౮-౦

చెన్నపురి :
కేసరీ ముద్రణాలయమున
ముద్రితము,
౧౯౩౭.

పుస్తకముల కొఱకు :

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ,
2/19 అదెప్ప మొదలి వీధి,
పురశవాకం, మద్రాసు.

పీఠిక

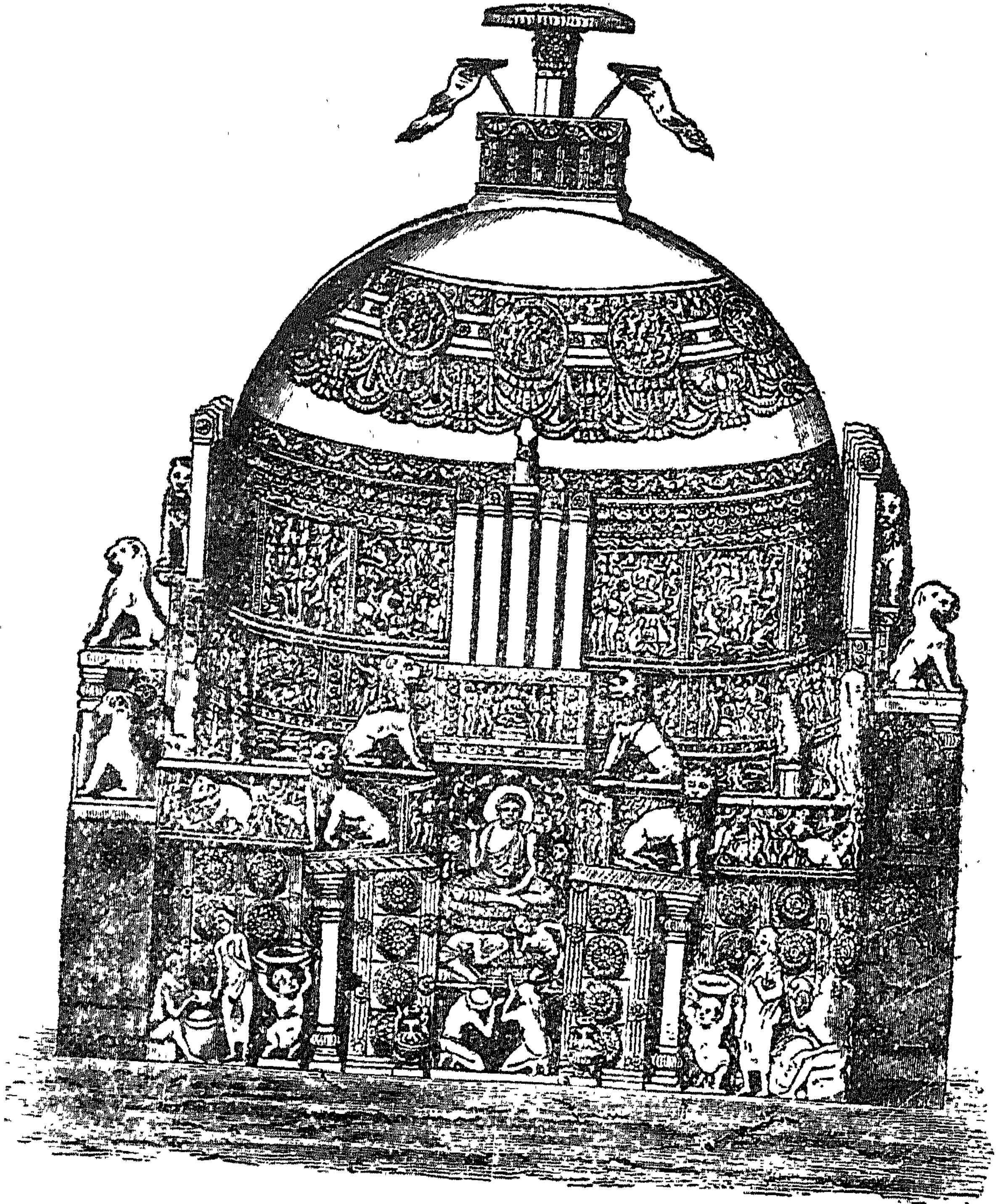
ఈపుస్తకమునందలి 'అమరావతీస్తూపము', 'మన ప్రాచీన విద్యాసంస్థలు' అనువ్యాసములు ఆంధ్రపత్రిక, శుక్ల (౧౯౩౦), అక్షయ (౧౯౨౬) ఉగాది సంచికలయందును, 'ప్రాచీన వృత్తివిద్యావిధాన' మనువ్యాసము 'భారతి' (క్రోధన, ఫాల్గుణము) యందును బ్రకటితములయినవి. కొంత నూతన విషయమును జేర్చి మొదటివ్యాసము నించుక విపులీకరించి వ్రాసితిని. మిగిలినవానిలో నచ్చటచ్చట కొద్దిమార్పులు చేసితిని. అనావశ్యకమని వ్యాసవిషయములకాకరముల నిం దుదాహరింపలేదు.

ఈవ్యాసములు గ్రంథరూపమున వెలయుటకు కారణభూతులయిన శ్రీ డాక్టరు, చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి., పిహెచ్. డి., వారికి నాకృతజ్ఞతాపూర్వకవందనములు.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

విషయసూచిక

పుటలు.

అమరావతీస్తూప ప్రాకార శిలాఫలకములలో నొకదానిమీఁద
నుబ్బెత్తుగ చెక్కిన స్తూపాకృతి.

అమరావతీ స్తూపము

స్తూపము

స్తూపమను సంస్కృత పదమును, దిబ్బయని యర్థమిచ్చు 'థూపో' యను పాలీపదమును సమానార్థకములు. కాని బౌద్ధ వాస్తువున (Buddhist architecture) ఇటికతోనో, ఱాతితోనో కట్టిన అర్ధగోళాకారముగ నుండు సమాధివంటి ఘననిర్మాణమునకే స్తూప మను పేరు రూఢియగుట వలన, దిబ్బ యైనదెల్ల స్తూపము కాఁజాలదు. ఈ నిర్మాణము బౌద్ధ మతము వాస్తువునకుఁ బ్రసాదించిన విశేషము. స్తూప ప్రాముఖ్యమును దెలిసికొనుటకు, బుద్ధుని జీవితము కొంత తోడ్పడఁగలదు.

శాక్య వంశజుఁడయిన శుద్ధోదనుఁడు కపిలవస్తు నగరము రాజధానిగ శాక్యరాజ్యమును పాలించుచుండెను. అతని పట్టమహిషి యైన మాయాదేవి యొకప్పుడు, బోధిసత్త్వుఁడు తుషిత స్వర్గముననుండి వెల్లయేనుఁగు రూపమున భూలోకమున కవతరించి తన గర్భమునఁ బ్రవేశించినట్లు స్వప్నముఁ గాంచెను. అనతి కాలముననే ఆమె గర్భవతియై, కపిలవస్తు నగరమునకు చేరువ నున్న దేవదహ గ్రామమునందలి తన పుట్టినింటి కరుగుచు, మార్గమధ్యమునఁ గల లుంబినీవనమున నొప్పులు వచ్చి మగపిల్లవానిం గని, పురుడు వెళ్లక మునుపే కాలధర్మము నొందెను. సిద్ధార్థుఁడని నామకరణము చేసి

శుద్ధోదనుఁ డా బాలుని అరచేతి చందమామవలె నల్లారు ముద్దుగఁ బెంచి యుక్తవయస్సున యశోధర యను సౌందర్య రాశి నొసంగి పరిణయముఁ గావించెను. ఈ యువదంపతుల ప్రేమఫలముగ రాహులుఁడను కుమారుఁ డుదయించెను. కాని దుఃఖమయమయిన యీ ప్రపంచమును జూచి కోమల హృదయముగల సిద్ధార్థుఁడు తీవ్ర వేదన నొంది శాంతిఁ గానక, తుదకు దుఃఖనివర్తనమార్గము నన్వేషింప ఆలు బిడ్డలను, కన్న తండ్రిని, కడకు రాజ్యసర్వస్వమును — సర్వమును పరిత్యజించి కపిలవస్తునగరమునుండి యెరు లెఱుంగకుండ నర్ధరాత్రమున బయలుదేఱి పోయెను. బౌద్ధులు దీనిని మహాభినిష్క్రమణ మందురు. నగర వినిర్గతుఁడయి యాతఁడు మహారణ్యముల కరిగి యేడేండ్లపాటు ధ్యానసమాధినిష్ఠ నుండి యేకాగ్రతతో తపస్సు చేసెను. ఈ కాలమున బౌద్ధులకు శనివంటివాఁ డయిన మారుఁడు సిద్ధార్థుని ఏకాగ్రబుద్ధిని చలింపఁజేసి యాతని తపస్సు భగ్నముచేయ ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించెను కాని విఫలమనోరథుఁ డయ్యెను. తుదకు సిద్ధార్థుఁడు బుద్ధగయ సమీపమునందలి యురువెలా పరిసరారణ్యమున నొక యశ్వత్థవృక్షము క్రింద తీవ్రధ్యాన సమాధి నుండి పరమ సత్యప్రబోధమును గాంచెను. అంతటి నుండి యాతఁడు బుద్ధుఁ డనియు, నా వృక్షము బోధి వృక్షమని యు ప్రసిద్ధికెక్కెను. బుద్ధుఁడు మున్ముందుగ సార్నాథని పేర్వొనఁ బడు మృగదావమున కరిగి మొట్టమొదటి మాఱు తాను కని పట్టిన ధర్మమును లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసెను. బుద్ధుని

యీ మొదటి ధర్మబోధకు ధర్మచక్రప్రవర్తన మని పేరు. బుద్ధుని ధర్మబోధల ననుసరించువారు రెండు తెఱఁగులు: (౧) సన్న్యాసులు — వీరిని భిక్షువు లందురు. స్త్రీలకు కూడ భిక్షుకులై బౌద్ధధర్మావలంబనమున కధికార మొసఁగఁబడుట వలన బౌద్ధభిక్షు సంఘమున పురుషులతో పాటు స్త్రీలు కూడ నుండిరి; (౨) గృహస్థులయి బౌద్ధధర్మ మవలంబించువారి కుపాసకు లని పేరు. బుద్ధుఁడు చాలకాలము తన ధర్మమును లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసి, యెనుబది వత్సరముల ప్రాయమున మల్లరాజ్యమునకు రాజధాని యయిన కుశనగరమున (పాలి: కుసినార) వ్యాధిగ్రస్తుఁడయి యచ్చటి సాల వనమున నిర్వాణమునందెను. బౌద్ధులు దీనిని మహాపరి నిర్వాణ మందురు. కుశనగరమునకు వెలుపట నున్న మకుట చందన మనుచోట బుద్ధుని శరీరమునకు దహనసంస్కారము కావింపఁబడెను. దహనానంతరమున మిగిలిన బుద్ధ భగవానుని శరీరావశేషములకొఱకు కిరుగు పొరుగు ప్రభువులకు మల్లులకు వివాదము కలిగెను కాని ద్రోణుఁడను బ్రాహ్మణుఁడీ కలహ ముడిపి దగ్ధావశేషముల నందఱికి సమానముగఁ బంచి యిచ్చి సమాధానము గావించెను. ఆయవశేషముల నాయా ప్రభువులు తమ దేశములకుఁ గొనిపోయి వానిని దగిన స్థలముల భద్రపఱిచి వానిమీఁద స్తూపములను నిర్మించిరి. ఇట్టి శారీరక స్తూపములు మొదట నెనిమిది వెలసినవి. వీనికి ధాతుచైత్యము లనియుఁ బేరు. ధాతువు లనఁబడు నీయవశేషము లుండు భాగమునకు ధాతుగర్భ మని పేరు.

ధాతుగర్భపదమునకు భ్రష్టరూపము దాగబ (దాగోబా). ధాతుగర్భము మీఁది దిబ్బకు స్తూపమని పేరయినను కాలక్రమమున నీరెండు భాగములు కలిసిన సంపూర్ణ నిర్మాణమునకే స్తూప మనుపేరు రూఢి యయినది. బుద్ధులు, ప్రత్యేక బుద్ధులు, అర్హాతులు, చక్రవర్తులు మాత్రమే స్తూపగౌరవమున కర్హులని బౌద్ధుల మహాపరినిర్వాణ సూత్రమునఁ దెలుపఁబడినను విఖ్యాతు లయిన బౌద్ధాచార్యులకును స్తూపములు వెలసినవి. శారీరకధాతువులను మాత్రమే కాక పరిభోగిక ధాతువులను, అనఁగా బుద్ధుఁడు కాని, అర్హాతులు కాని, చక్రవర్తులు కాని, ఆచార్యులు కాని యుపయోగించిన భిక్షాపాత్రములు, చేతికఱ్ఱలు, పానపాత్రములు — ఇట్టివానిని గూడ పదిలపఱిచి స్తూపములు నిర్మించుట వాడుకయయినది. కాలక్రమమున బుద్ధునితో సంబంధముగల పవిత్రక్షేత్రములందు ధాతురహితముగనే, వట్టి స్మారకచిహ్నములుగఁ గూడ స్తూపములు వెలయుచు వచ్చినవి. స్తూపములకు సింహళమున 'దాగబ' (దాగోబా) లనియు, నేపాళదేశమున 'చైత్యము' లనియు, బర్మాదేశమున 'పెగోడా' లనియు వ్యావహారిక నామము చెల్లుచున్నది. బౌద్ధయుగమున స్తూపమున కీర్తిని ప్రాముఖ్యము కలిగెను. బౌద్ధకళయందు బుద్ధుని మహాపరినిర్వాణమునకు స్తూపమును, జననమునకు పద్మమును, పరమసత్య ప్రబోధమునకు బోధివృక్షమును, మృగదావమునందలి బుద్ధుని మొదటి ధర్మబోధమునకు ధర్మచక్రమును సంకేతములయి బౌద్ధశిల్పమునఁ

జిత్రితములయినవి. బౌద్ధయుగమున స్తూపము బుద్ధభగవత్ప్రీత్యర్థముగ సమర్పించు నొకకానుకయై, తన్నిర్మాణము బౌద్ధధర్మావలంబకులకు పుణ్యప్రదమయిన ధర్మకార్య మయినది.

అలంకార పరిశోభితములయి కనులు కోరగించునట్టి దివ్యసుందర విగ్రహములు, చూడ ముచ్చట యయిన కట్టుపని, హృదయ రంజకముగఁ జేతితో వ్రాసిన చిత్రములు మొదలయిన కళావిదగ్ధములగు కృతు లున్నచోటికి పోరాదని బౌద్ధులకు బుద్ధుని యాదేశ మున్నను వారి నిష్కళంక హృదయములు సంసారదుఃఖము నంతరింపఁజేయ నవతరించిన ప్రేమావధి బుద్ధ భగవానునియెడల భక్తిరస ప్రపూర్ణములయి, వారి నారాధకులుగ దిద్దినవి; ఈరీతిని కాలక్రమమున భక్తిరహితమయిన మతమున భక్తియు, ఆరాధన రహితమయిన మతమున ఆరాధనమును మొలకెత్తి, అట్టి యాదేశము నొసంగిన బుద్ధ భగవానుని చుట్టునే కళానిధానములయిన మనోహర శిల్పకావ్యము లెన్నియో విరచితములై ఆదిబౌద్ధముస్వరూపస్వభావముల నే సంపూర్ణముగ మార్చి వైచెను.

భక్తులయిన బౌద్ధ శిల్పుల సిద్ధహస్తముల స్తూపనిర్మాణ మొకకళయై క్రమ పరిణామము నొంది వన్నెయు, వాసియుఁ గాంచెను. ఇందువలన స్తూపములలో అతిపురాతనము లైనవానికిని, అటుతరువాత వెలసినవానికిని రూపకల్పనమునందును, నిర్మాణ కళయందును గొంత పరిణామ ముండుటచేత కొన్నికొన్ని వ్యత్యాసములు కాన్పించును.

ప్రజలకు బుద్ధ భగవానునియెడల భక్తిగౌరవములను, మత విషయకమగు ప్రబోధమును గలిగించుటకు బౌద్ధశిల్పులు బుద్ధజీవిత కథలను, బౌద్ధగాథలను చిత్రించుచుండిరి. బౌద్ధ గాథలు మొదట చాల పరిమితముగనే యుండినను క్రమ ముగ నవి యసంఖ్యముగఁ బెరిఁగినవి. వీనిలో, ఈజన్మమున బుద్ధుఁడయి నిర్వాణపదవి నొందిన బోధిసత్త్వుఁడు దయ, అహింస, ప్రేమలకు లక్ష్యముగఁ గడపిన పూర్వజన్మ ములకు సంబంధించిన వృత్తాంతము లగు జాతక కథలు ప్రజా రంజకము లయినవి. ప్రపంచ కథా వాఙ్మయమునం దెల్ల ఈజాతకకథావళి కడుంగడు ప్రాచీన మయిన దనియే కాక, యూరోపీయ ప్రాచీన కథా వాఙ్మయమునందలి చాలకథల కాకరము లిందే కలవని ప్రాచ్య పరిశోధక పండితులగు విదేశీయులును, భారతీయులునుగూడ అభిప్రాయ పడుచు న్నారు. మొట్టమొదట, బౌద్ధకళ యారంభదశలో, శిల్పమున బుద్ధుని చిత్రింపవలసి వచ్చినప్పుడు భౌతికమాన విధేయము లయిన నామరూపములను విడిచి యా సాధువతంసము నిర్వాణము నొందెనని తెలుపుటకు గుర్తుగ నచ్చటి స్థల మును శూన్యముగ నుంచువారు. చిత్రాభావమే బుద్ధభావ మునకు చిహ్నముగ నుండెను. కాలము గడచినకొలఁది, మొదట నీస్థలమున బుద్ధుని శ్రీ పాదములును, పిదప రూప మును చిత్రితము లయినవి. బౌద్ధస్తూప మీవిధమయిన శిల్ప సంపదతో పరిఢవిల్లుచు, కళానిధానమయి కనులకు విందొన రించుచుండెడిది. సిద్ధహస్తులయిన శిల్పులు తమబుద్ధిని,

ప్రజ్ఞను సమస్తము భగవదర్పితము గావించి కళారూప మున నే భగవానుని ఉపాసించు చుండిరి.

అశోకుఁడు : బౌద్ధమతము

బుద్ధుని నిర్వాణము ననంతరము మగధయందు స్థానిక ముగ వర్ధిల్లుచుండిన బౌద్ధమతమును విశ్వపరివ్యాప్తము గావించి బుద్ధ బోధామృతమును సంసారార్తులయిన ప్రజల కందఱకు నందించి లోకమునందలి దుఃఖమును నివర్తింపఁ జేయుట కశోకుఁడు పూనిక వహించెను. అప్పటికే బౌద్ధ సంఘము థేరవాదులని (స్థవిరులు : పూర్వాచార పరా యణులు), మహాసాంఘికులని (సంస్కర్తలు) రెండు కక్షు లయ్యెను.

వజ్జిదేశపు భిక్షువులు భిక్షాభోజనాదులకు సంబంధించిన దశవస్తువుల (దశవత్థూని)విషయమున పూర్వాచార నియమ ములను పాటించు చుండనందున, ఏతన్నియమోల్లంఘన మును గుఱించి విచారించుటకు వైశాలీనగరమున నొక సంగీతి (బౌద్ధధర్మార్థ నిర్ణయమునకయిన సభ) జరగినది. అందు పూర్వాచారపరాయణులయిన థేరవాదుల (స్థవిరుల) కంటె నితర సాంఘికులే అధిక సంఖ్యాకులుగ నుండినను విషయ నిర్ణయమునఁ దమ యభిప్రాయమును దెలుపు నధి కారము వారికిఁ దొలఁగింపఁ బడుటచేత వజ్జిదేశ భిక్షువులు ఆచార నియమోల్లంఘనముఁ గావించిరని థేరవాదులు స్థిరపఱిచి, విజయము నొందిరి. కాని, యధిక సంఖ్యాకులుగ నుండిన యితర సాంఘికు లాసంగీతి నిర్ణయమునకుఁ గట్టు

వడక తమ పద్ధతియే సరియైనదని వాదించి థేరవాదులనుండి విడిపోయి, మహా సాంఘికులను పేర నొక తెగగా నేర్పడి యొక నూతన వాదమును స్థాపించిరి.

ఈచీలిక నతికించి సంఘమును కట్టుదిట్ట పఱుచుట కొఱకు అశోకచక్రవర్తి పాటలీపుత్రమున మఱియొక సంగీతిని సమావేశ పఱిచెను. దీనికి మౌద్గల్య పుత్రుఁడయిన తిష్యుఁడధ్యక్షుఁడు. బౌద్ధధర్మ ప్రవచనానంతరమున శిక్షా సూత్రార్థ సమన్వయమున థేరవాదులకును, మహాసాంఘికులకును ఏకీభావము కుదురలేదు. థేరవాదులు సభనుండి వెడలి పోవుటయే కాక, తమకు మహా సాంఘికులతో సరిపడక మగధ దేశమును గూడ విడిచిపెట్టి, కాశ్మీరాద్యుత్తర దేశముల కరిగి యచ్చటఁ దమ మతమును వ్యాపింపఁ జేయుచుండిరి.

బౌద్ధ సంఘమున నిట్లు చీలిక కలుగుటకు కారణము పైని చెప్పినట్లు 'దశవస్తువు' లని కొన్ని బౌద్ధ గ్రంథములును, మహాదేవుఁడు 'అర్హాతుని లక్షణము'ను గూర్చి ప్రతిపాదించిన 'పంచ సిద్ధాంతము'లని మఱికొన్నియు నుడువుచున్నవి. విడిపోయిన మహాసాంఘికులు 'ధమ్మము'ను, 'వినయము'ను (బౌద్ధ వేదములగు త్రిపిటకములందలి మొదటి రెండు పిటకములు) స్వవాదానుసార మందందు సంస్కరించి 'థేరవాదము'నకు ప్రతిగా తమ వాదమునకు 'ఆచారియ వాద' మని పేరిడిరి.

సంగీతి జరగిన నాఁటనుండి పాటలీ పుత్రమునందలి కుక్కుటారామము బౌద్ధధర్మపీఠమయి పేరు కెక్కినది.

పాటలీపుత్ర సభానంతరము బౌద్ధమతమును దేశదేశముల వ్యాపింపఁ జేయుటకు అశోక చక్రవర్తి మత బోధకుల నంపెను. చక్రవర్తి యాజ్ఞ శిరసావహించి, దేశాంతరముల కరిగిన మతబోధకులు మాగధులకుఁ దెలియవచ్చినవారు వీరు: ౧. కాశ్మీర, గాంధారములకు 'మజ్ఝంతిక' భిక్షువు; ౨. మహిషమండలమునకు (ఆంధ్ర, మైసూరు దేశములకు) 'మహాదేవ' భిక్షువు; (ఇతఁడు పాటలీపుత్రము నందలి మహాసాంఘికులకు నాయకుఁడు); ౩. 'వనవాసి'కి 'రక్షిత' భిక్షువు; ౪. 'అపరాంతక'మునకు 'ధమ్మరక్షిత' భిక్షువు; ౫. 'మహారట్ఠము'నకు 'మహాధమ్మరక్షిత' భిక్షువు; ౬. 'యవనలోకము'నకు 'మహారక్షిత' భిక్షువు; ౭. 'హిమవంతపాదము' నకు 'మజ్ఝిమ', 'కస్సపులు'; ౮. 'సువణ్ణభూమి'కి 'సోణక' 'ఉత్తరులు'; ౯. 'తాంబపణ్ణికి' 'మహింద' భిక్షువు.

చైత్యకులు

బౌద్ధమత వ్యాపనమున కశోక చక్రవర్తి ప్రేషితుఁడై యాంధ్రదేశమున కరుదెంచిన మగధ మహా సాంఘిక నాయకుఁడగు మహాదేవ భిక్షువు కృష్ణానదీతీరస్థమయిన ధాన్య కటకమును నివాస భూమిగఁ జేసికొని చైత్యక వాద మను నొక పంథ స్థాపించెను. ఈపంథకుఁ జెందిన భిక్షువులకు చైత్యకు లనియు, చైత్యక నికాయ మనియుఁ బేరు. ఈరీతిని మహాసాంఘిక వాదమునకు సంబంధించిన బౌద్ధమత మశోక చక్రవర్తి యాదరణమున నాంధ్రదేశమునందు వ్యాపించెను.

అశోక చక్రవర్తి యనంతరము మగధను బరిపాలిం

చిన 'కునాల', 'దశరథు'ల వెనుక 'సంప్రతి రాజ్యమునకు వచ్చి క్రీ. పూ. ౨౨౦ మొదలు ౨౧౧ వఱకు పరిపాలించెను. అశోకచక్రవర్తికి బౌద్ధమత మనిన నెంతటి యభినివేశముండెనో యీతనికి జైనమత మనిన నంతటి యభిమాన ముండెనని, అశోకునివలెనే యీతఁడును ఆంధ్ర, ద్రమిళ దేశములకు మతబోధకుల నంపి, జైనమతమును వ్యాపింపఁజేసెనని హేమచంద్రుని పరిశిష్ట పర్వము ననుసరించి తెలియుచున్నది. సంప్రతి ప్రయత్నములవలన జైనమత మాంధ్రదేశమున బాగుగ వ్యాపించినను వ్యాపింపక పోయినను మహాదేవ భిక్షువు తలపెట్టిన బౌద్ధమత వ్యాపన ప్రయత్నములకుఁ గొంత యాటంకము కలిగిన కలిగియుండును. అయినను తరువాతి కాలమున తెలుఁగుదేశమున బౌద్ధము సర్వజనాదరణీయ మయిన మతమయి వర్ధిల్లెననుటకు ఆంధ్రదేశమున నందు ముఖ్యముగ కృష్ణా, గుంటూరు మండలములందుఁ గానవచ్చిన, కానవచ్చుచున్న బౌద్ధస్తూపాదికములే తార్కాణము.

అమరావతీ స్తూపము

భక్తులయిన యాంధ్రదేశ కళోపాసకులు బుద్ధ భగవానుని పాదపీఠిని కానుకగా సమర్పించిన యట్టి పూజా కుసుమములలో అమరావతీ స్తూప మొకటి. ఇది కృష్ణానదీ తీరమున, ఆనది ముఖద్వారమునకు రమారమి యఱువది మైళ్ల కెగువను, ప్రాచీనాంధ్ర రాజధానీ నగరమయిన ధాన్యకటకమను నిప్పటి ధరణికోటకు తూర్పున నర మైలు దూర

మున నున్నది. ఇది యిప్పటి అమరావతీ గ్రామమునకు నడుమ నుండుటచేత అమరావతీ స్తూపమని దీనికిఁ బేరు కలిగినది. క్రీస్త్వారంభ శతాబ్దులలో ధాన్యాకర మని నామాంతరముఁ గల ధాన్యకటక నగరము దక్షిణాపథము నందలి నగరములలోని కెల్ల నవతంసమై ప్రఖ్యాతిఁ గాంచుటవలన నిది ధాన్యకటక చైత్య మనియు, బౌద్ధ సంఘము నివసించుట కనువయిన విహారములు మొదలగున వనేకము లిచట నుండుటచేత ధాన్యకటక సంఘారామ మనియు బౌద్ధ వాఙ్మయమున నిది ప్రసిద్ధమైనది.

ఈ స్తూప మెప్పుడు నిర్మిత మయినదో స్పష్టముగఁ దెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. శారీరక స్తూపము లెనిమిదింటిలో అశోకుఁ డేడింటిని తెఱపించి యందలి ధాతువులను చిన్న చిన్నవిగ పెక్కు విభాగములు గావించి, యందొక్కొక దానిమీఁద నొక్కొకటిగ దేశమునందలి వేర్వేరు భాగములందు మొత్తముమీఁద నెనుబది నాలుగువేల స్తూపములను గట్టించినట్లు తరువాతికాలపు బౌద్ధగాథలు తెలుపుచున్నవి. కొన్ని ఇట్టి గాథల వలననే అమరావతీస్తూప నిర్మాత అశోక చక్రవర్తియని తెలియుచున్నది. ఈగాథలు విశ్వసనీయము లనుటకు ప్రమాణాంతరములు లేకపోయినను ఈస్తూపపు రాలమీఁద మౌర్యలిపితో శాసనము లుండుట వలన మౌర్యవంశమువారి పరిపాలనమునమాత్ర మిది నిర్మింపఁబడి యుండు ననుట నిస్సంశయము. స్తూప శిల్పమునందలి యపరిణతములయిన ప్రాచీన రీతులను, పరిణతములుగఁ

గానవచ్చు నర్వాచీన రీతులను వేఱుపఱిచి చూచినయెడల, ప్రాచీనరీతుల ననుసరించికూడ ఇచ్చటి ప్రాథమిక స్తూపము క్రీ. పూ. రెండువందల ప్రాంతమున వెలసినదిగనే కన్పట్టును. అశోక ప్రేషితుఁడయి యాంధ్రదేశమున కరుదెంచిన మహాదేవ భిక్షువు స్థాపించిన చైత్యక పంథ కిది ప్రధానపీఠ మగుటచేతను, అటుతరువాతి కాలపు శాసనములం దిది మహాచైత్య మని పేర్కొనఁబడుటచేతను ఒకవేళ నిది యశోక చక్రవర్తి యాదరణమున వెలసిన దన్న ననవచ్చును కాని యిది యూహామాత్రమే. ప్రారంభమున వెలసిన చైత్యము (స్తూపము) చుట్టును కాలక్రమమున పెక్కు చైత్యములు వెలసి, యిది బహువిధాలంకార ప్రాకార పరిశోభితమయి, చూచువారలకు నేత్రపర్వ మొనరించుచు వార్త కెక్కినది.

మహాదేవుని నాఁటనుండి యీధాన్య కటక మహాచైత్యక్షేత్రము ఆంధ్ర మహాసాంఘికులకు ప్రధానమయిన పవిత్రపీఠముగ నుండినది. ధాన్యకటకము రాజధానిగ ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన ఆంధ్రవంశ్యులగు శాతవాహనులు బౌద్ధమతము నాదరించి యీచైత్యమును బెక్కు విధములఁ బెంపొందించిరి. ఈవిధమున నిది క్రీ. పూ. ౨౦౦ లు మొదలు క్రీ. శ. మూఁడవ శతాబ్దివఱకు, అనఁగా ఆంధ్ర రాజుల పరిపాలనము నంతమువఱకు నిది విభవాభిరామమయి క్రమాభివృద్ధి నందుచుండెను.

పూర్వశైల, అపరశైలములు

మౌర్య వంశానంతరకాలపు స్తూప శాసనములను బరిశీలించినచో నం దిది 'చెతికియానం నికాయస మహాచెతియ' మనఁగా చైత్యకనికాయముయొక్క మహాచైత్యమని పేర్కొనఁ బడినది. మహా సాంఘికులలో చైత్యకవాదు లొకరు. ఈబౌద్ధ సంఘమును దాక్షిణాత్య బౌద్ధులు చైత్యవాద సంఘ మని, ఉత్తరాది బౌద్ధులు చైత్యశైల సంఘమని వ్యవహరించుచుండిరి. ఈ సంఘముకాక అమరావతీ నాగార్జునుని కొండ శాసనములందు పూర్వశైల (పువసేలియ), అపరశైల (అపరసేలియ) నికాయములు కూడఁ బేర్కొనఁ బడినవి. పూర్వశైల, అపరశైలము లను పేరఁబరఁగిన యిచటి బౌద్ధ సంఘారామములు బౌద్ధవాఙ్మయమునందు కడుంగడు ప్రసిద్ధికెక్కినవి. "రమ్యహర్మ్య కళాసౌందర్యమును, ప్రకృతి దృశ్యసౌందర్యమును గూడ నీ సంఘారామములకుఁ గలదని యేడవశతాబ్ది నిచ్చటి కరుదెంచిన యువాన్‌చాంగ్ అను చీనా యాత్రికుఁడు వీనిని కీర్తించియున్నాఁడు. ఇవి పూర్వోక్త శాసనములందుఁ గొన్నిట పూర్వమహావనశైల (పువమహావన సేలియ), అపరమహావన శైల (అపరమహావన సేలియ) నామములఁ బరికీర్తితము లయినవి. క్రీస్తుశకము రెండవ, మూఁడవ శతాబ్దుల నాఁటి 'గండవ్యూహ' మను నొక బౌద్ధగ్రంథమున* ధాన్యాకరము (ధాన్యకటకము)నకుఁ బూర్వ

* మహాయాన బౌద్ధు లత్యంతపవిత్రములుగ భావించి పూజించు 'నవధర్మము'లను బౌద్ధగ్రంథములు తొమ్మిదింటిలో 'గండవ్యూహ'

దిశయందు 'విచిత్రమాలధ్వజ వ్యూహ' మను పేరఁ బ్రసిద్ధ మయిన యొక మహారణ్యము కలదని చెప్పఁబడినది. దీని ననుసరించి చూడ ధాన్యకటక సమీపమున పూర్వపశ్చిమ దిశలందు మహావనావృత శైలము లుండియుండు ననియు, దానం జేసియే యాశైలములందలి సంఘారామములకు పూర్వ, అపరమహావనశైలము లని పేర్లు కలిగె ననియుఁ గొంద ఱూహించుచున్నారు.

పూర్వ, అపరశైలము లేవి యను విషయమున పరిశోధక పండితులలో భేదాభిప్రాయములు కలవు. పూర్వశైలము బెజవాడయని కొందఱ యభిప్రాయము: ధాన్యకటకమే యని మఱి కొందఱ మతము. ఇటీవల త్రవ్వఁగా నాగార్జునుని కొండయొద్ద బయలుపడిన స్తూప సంఘారామ, ప్రాకృత శాసనాదుల ననుసరించి చూడ ధాన్యకటకమునకుఁ దూర్పున నున్న సంఘారామము పూర్వశైలమను పేరను, పశ్చిమమున నున్న సంఘారామము అపరశైలమను పేరను బ్రసిద్ధము లయ్యెనని యూహింపఁ దగియున్నది. ఇవికాక కృష్ణా నదీతీరమున కంటక శైలమని మఱియొక సంఘారామ ముండినట్లు శాసనములవలన విదిత మగుచున్నది. ఈ కంటక శైలమే యిప్పటి ఘంటశాల. నాగార్జునునికొండ, అమరావతు లందలి స్తూపముల వలెనే ఇచ్చటిదికూడ మహాచైత్య

మొకటి. మిగిలిన వెవ్వి యన, అష్టసాహసిక ప్రజ్ఞా పారమిత, దశభూమీశ్వర, సమాధిరాజ, లంకావతార, సద్ధర్మపుండరీక, తథాగతగుహ్యక, లలితవిస్తర, సువర్ణ ప్రభాసములు.

నామాంకితమయి తనరారు చుండుటచేత, నాఁడు కృష్ణానదీ తీరమున వెలసిన సంఘారామాదు లన్నియు మహా చైత్యక పంథకు సంబంధించినవిగఁ గన్పట్టును. ఈ కారణమున చైత్యక నికాయమే పూర్వశైల, అపరశైల సంఘములుగ విడి పోయెనని కొందఱందురు: దీని నంగీకరింపక మఱి కొందఱు పూర్వాపర శైల సంఘముల వలెనే చైత్యక సంఘముకూడ ఆంధ్రదేశ మహా సాంఘికులందలి ప్రత్యేకమయిన మూఁడవ విభాగమని చెప్పుదురు. ఆచార వ్యవహారముల యందును, శిక్షా నియమములయందును బరస్పరము వీరికి నెట్టి భేదములు కలవో తెలియదు కాని వీర లెల్లరు నొక్క పంథకే చెందిన వారని శాసనములవలన స్పష్టమగుచున్నది.

అంధకులు

ఎట్లయిన నేమి, ఆంధ్రదేశమున కరుదెంచి చాల కాలము గడచిన మీఁదట మహా సాంఘికులలో పెక్కు తెగ లేర్పడినవి. పైని పేర్కొనినవి కాక శాసనాధారమున రాజ గిరికులు లేక రాజగిరి నివాసకులని, సిద్ధాంతికులని మఱి రెండు తెగల పేర్లు తెలియుచున్నవి. ఇవి యన్నియు బౌద్ధ గ్రంథములందును బేర్కొనఁ బడినవి. హిమవత, వాజిరియ, పువ్వసేలియ, అపరసేలియ, రాజగిరీయ, సిద్ధాంతిక సంఘ ములు మహా వంశమువలనఁ దెలియవచ్చును. పూర్వశైల, అపరశైల, చైత్యకులతోపాటు హైమవతులు, లోకోత్తర వాదులు, ప్రజ్ఞప్తివాదులు అను మూఁడు క్రొత్త తెగలను బర్జెస్ దొర పేర్కొనియున్నాఁడు. ఈ తెగల పే ళ్లెట్టి వయి

నను చైత్యక, పూర్వశైల, అపరశైల, రాజగిరిక, సిద్ధాంతిక నికాయములు కేవలము తెలుఁగు దేశపు తెగలని తెలుఁగు దేశపు ప్రాకృత శాసనములందు వీ రుదాహృతు లగుటవలన నిశ్చయింప వచ్చును. వీరిలోఁ గడపటి నాలుగు తెగలవారు బౌద్ధ గ్రంథములందు అంధకులు అను పేరఁ బేర్కొనఁబడిరి. అంధకులే ఆంధ్రులు.

క్రీస్త్వబ్దమున కించుక పూర్వమునఁ గూడ ఆంధ్ర దేశమునందలి యీ ధాన్యకటక ప్రాంతము బౌద్ధమతమునకు పంట పొలమయి, బౌద్ధులకుఁ బట్టుగొమ్మగ నుండె నను టకు సింహళద్వీప చరిత్రమే యాధారము. బౌద్ధ వాఙ్మయ మున 'తాంబపణ్ణి' యనఁ బరఁగిన సింహళద్వీపమును క్రీస్త్వబ్దమునకు రెండువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమున పాలించుచుండిన 'దుట్ఠగామణి' యను ప్రభువు అనురాధ పురమున 'మహాథూపము' (ర్వాన్ వెల్లి మహాస్తూపము)ను నిర్మించుచుండిన సందర్భమున హిందూదేశమునందలి వేఱు వేఱు ప్రాంతములనుండి అర్హతులు, ఆచార్యులు వేలకొలఁది బౌద్ధసాంఘికులతో నచ్చటి కరిగిరఁట. ఇట్లు వెళ్లిన వారిలో అర్హతుఁడయిన మహాదేవుఁ డొక్కఁడు, ఇతఁడు 'పల్లవ భొగ్గ'మునుండి నాలుగులక్షల యఱువదివేల భిక్షువు లను వెంట నిడికొని వెళ్లెనఁట. భిక్షువుల సంఖ్య యతిశ యోక్తి యని త్రోసివేసినను, 'పల్లవభొగ్గ'మున బౌద్ధమత మత్యంతాభివృద్ధి చెందుచుండెనని యూహించుట సమంజసము కాకపోదు. 'భోగ' ('భొగ్గ') పదము 'మహేంద్రభోగము',

'కవచకార భోగము', 'హోమనిభోగము' అని ప్రాచీన శాసనములందు దేశ విభాగ పరముగ వాడుక చేయఁబడి నందున, 'పల్లవభొగ్గ' (పల్లవభోగ) మనునదియు నొక దేశ విభాగమయి యుండుట నిశ్చయము. దేశ విభాగ మను నర్థమున 'భోగ'మునకు బదులు దేశ, విషయ, నాఁడు పదములు ప్రాచీన శాసనములందుఁ బ్రయుక్తము లగుటవలన 'పల్లవభొగ్గ' మనునది 'పల్లవవిషయ' మని కాని, 'పల్లవనాఁ'డని కాని చెప్పవలసి యుండును. 'పల్లవనాఁడే' ఇప్పటి 'పలనాఁ' డయినదని కొందఱు చరిత్రకారుల యభిప్రాయ మగుటవలన 'పల్లవభొగ్గ' మనునది 'పలనాఁ'డని నిర్ణయింపఁ దగును. పల్లవనాఁడును, అందలి ధాన్యకటకమును ప్రాచీన కాలమున పల్లవులు పాలించిరని శాసనముల వలనను, గాథల వలనను గూడఁ దెలియుచున్నది. త్రిలోచన పల్లవునికి ధాన్యకటక మొకప్పుడు రాజధానిగ నుండినట్లు గాథలు కలవు. కాంచీపురము రాజధానిగఁ బరిపాలనము నెఱపిన పల్లవులు ధాన్యకటకమునఁ దమ ప్రతినిధులను నిలిపి యాంధ్రాపథమును పాలించినట్లు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. క్రీస్తుశక మాఱవ శతాబ్దిని విష్ణు కుండుల విజృంభణము ననంతరమునఁ గాని పల్లవులు కృష్ణానదీ తీరమును విడిచి యింకను దక్షిణ దిశకు సాగియుండలేదు. స్వతంత్ర రాజ్యము స్థాపించుటకు పూర్వము కూడ ఆంధ్రరాజు లయిన శాతవాహనులకు సామంతులును, సైన్యాధిపతులు నయి, పల్లవులు ప్రాముఖ్యము గడించి బౌద్ధ గ్రంథములందు నాగదేశ మని ప్రసిద్ధ

మయిన యీ ప్రాంతమునందలి వారితో సంబంధ బాంధవ్యములు నెఱపి వర్ధిల్లుచుండిరి. పల్లవులకు జన్మస్థలముగఁ గాకపోయినను వారికిఁగల యితర సంబంధాధిక్యమువలన 'పల్లవభోగ్గము' (పలనాఁడు) అను పేరఁ బరఁగిన యీ ధాన్యకటక ప్రాంతము క్రీస్త్వబ్దమునకుఁ బూర్వమునఁ గూడ బౌద్ధమతమునకు 'చేవపట్టు'గ నుండెనని నిరూఢమగుచున్నది.

బౌద్ధమత మట్లు ప్రబలుచుండినను అమరావతీ స్తూపమునఁ గడు ప్రాచీన చిత్రము లరుదుగను, అర్వాచీనములయినవి, అనఁగా మొదలి స్తూపము నిర్మితమయిన రెండు వందల సంవత్సరములకుఁ దరువాతివి, అధికముగను గాన్పించుటచేత మొదటి నాళ్లలోకంటె తరువాతనే యిచ్చటి స్తూపము పెంపుచెంది గొప్ప బౌద్ధక్షేత్రముగ ప్రఖ్యాతమయిన ట్లూహింపవలసి యున్నది. ఆది బౌద్ధమునం దద్భుత పరివర్తనము జరగిన కాలముననే యీస్తూప మత్యంతము పెంపు చెందుటచేత దీని పేరుపెంపులకుఁ దోడుపడిన యీ పరివర్తనమును గుఱించి యించుక తెలిసికొనుట యావశ్యకము.

హీనయాన, మహాయానములు

వైశాలీ నగరమున బౌద్ధసంగీతి జరగిన నాఁటనుండి బౌద్ధసంఘమున కక్ష లేర్పడినవి. ఇవి పెరుఁగుచు రాఁగా మూల మత సిద్ధాంతములను గూర్చిన యభిప్రాయములు కూడ మారుచు వచ్చినవి. బౌద్ధ సిద్ధాంతములందలి యీ మార్పువలన బౌద్ధము కూడ రెండు విధములయిన దయ్యెను.

బౌద్ధ సంఘమునందలి యొక కక్షవారు మార్పు చెందుచుం డిన బౌద్ధమును, వేఱొక కక్షవారు మార్పును ద్వేషించి మూల సిద్ధాంత బద్ధమయిన ఆదిమ బౌద్ధమును అభిమా నించిరి. రాఁగా రాఁగా, మార్పునొందిన బౌద్ధమునకు 'మహా యాన' బౌద్ధమని, ఆదిమ బౌద్ధమునకు 'హీనయాన' బౌద్ధ మని పేర్లు కలిగినవి. 'హీనయానము'న సర్వసంగ పరి త్యాగముఁ గావించి, భిక్షువుగాఁ జేరి, 'వినయ, సుత్త, అభిధమ్మము' లను త్రిపిటకములను జదివి పరిజ్ఞాతయై అర్హ తుని పదము నొందినవానికే నిర్వాణోపలబ్ధి కలుగును. ఈకారణమున 'హీనయానము'నకు 'అర్హతయాన' మనికూడ పేరుకలదు. 'మహాయానము'న వెంటనే యట్టి సంగ పరి త్యాగము గావించుట యనావశ్యకము. బంధువులనుండి విడి పోవ నక్కఱలేదు. ఇల్లు, వాకిలి విడనాడ నక్కఱలేదు, ప్రేమబంధములను త్రెంప నక్కఱలేదు; ఎచ్చట నున్నను, ఏ వృత్తి నవలంబించు చుండినను, గృహస్థధర్మమునే నడపుచు సర్వభూతములయెడల ప్రేమయు, దయయుఁ జూపుచు, లోక కల్యాణమును గోరి సత్కార్యాచరణ పరాయణుఁడయి బౌద్ధ ధర్మముల ప్రకారము ప్రవర్తించు చుండినచో నెట్టివాఁడయి నను నిర్వాణము నొందఁ గలఁడు. ప్రధానభేద మీరెండు మత శాఖలకు నిదియే. ఈవిధమున 'హీనయానము'న భిక్షు సంఘము అంచులవఱకు మాత్రమే నిండిన బౌద్ధము తొణికి, పొంగి పొరలి తుదకు ప్రపంచజీవితములోనికి జాలు వారినది.

మహాయానమున నిర్వాణోపలబ్ధి సర్వజన సులభమగుటచేత బౌద్ధమున నెంతయో గొప్ప పరివర్తనము సంభవించెను. ఆదర్శములు మాఱినవి; ఆచారములు మాఱినవి; తత్వము భేదించినది; భక్తి హెచ్చినది; కర్మకాండము పెరిఁగినది; నూతనసృష్టి యెంతయో కలిగినది. తుదకు బుద్ధుఁడు మొదట బోధించిన బౌద్ధమునకు, ఈవిధమున పరివర్తనము నొందిన బౌద్ధమునకు పెక్కువిషయముల సాదృశ్యమే లేకపోయినది. రాగ ద్వేష మోహానల జ్వాల లంతరించి, స్వకీయ వ్యక్తిత్వము రూపఱుటయును, దుఃఖ సముదయమునుండి ప్రాణి మోక్షము నొందుటయునే నిర్వాణమని ప్రథమమున బుద్ధుఁడు బోధించెను. అంతకన్న 'తత్వ' పరముగ నతఁ డేదియుఁ జెప్పియుండక పోవుటయే కాక, అట్టి దానిని గూర్చిన కల్పనాలోచనములు కూడ వనియు నిషేధించెను. అట్టిది, మహాయానమున, ప్రపంచ సత్యత్వాసత్యత్వములను గూర్చియు, పరమజ్ఞానమునుగూర్చియు తర్కవితర్కములు ప్రబలి బౌద్ధదర్శనము (Buddhist philosophy) అంకురించి యది క్రమముగా విస్తరిల్లినది. ఇట్లగుటలో, ధర్మకాయ, సంభోగకాయ, నిర్మాణ కాయములని బుద్ధకాయత్రయ సిద్ధాంత మేర్పడినది. 'హీనయానము' నబౌద్ధులకు ధర్మము, బుద్ధుఁడు, సంఘము అనునవి ధర్మప్రాముఖ్యముతో శరణ్యములు కాఁగా, మహాయానమున బుద్ధుఁడు, ధర్మము, సంఘము అని బుద్ధప్రాముఖ్యముతో శరణ్యము లయినవి. బౌద్ధము సర్వజన సులభ మగుటచేత నీమార్పున కనుగుణమయిన లక్ష్య

మావశ్యకమయి, మహాయానమున బోధిసత్త్వాదర్శము ప్రాధాన్యము వహించెను. సంపూర్ణ వికసిత చిత్తులయి, ప్రపంచ దుఃఖమునకుఁ దాము పరితాపము ననుభవించుచుఁ, దమ ప్రేమము కారణముగ అలసులుగ నుండక, అలౌకికౌదార్యముతో ఈజన్మమునను, భవిష్యజ్జన్మము లందును ప్రపంచ సేవచేయఁ గృత నిశ్చయు లై, సర్వభూత నిర్వాణోపలబ్ధికిఁ బాటుపడుచు, ఈజన్మమునందుఁ గాని, భవిష్యజ్జన్మమునందుఁ గాని విధాయకముగ బుద్ధపదమును బడయువారు బోధిసత్త్వులు. దరిదాపుగ బుద్ధపదమును సమీపింపవచ్చిన యిట్టి బోధిసత్త్వులతోడ్పాటు కాని, బుద్ధులతోడ్పాటు కాని లేని దే మహాయానమున బౌద్ధమతావలంబి బుద్ధపదము నొందనేరఁడు. భక్తిసాధనమున నే బోధిసత్త్వులు వశులై భక్తునికి తోడ్పడుచుందురు. ఈ కారణమున, బౌద్ధులకు హీనయానమున స్తూపమునకు పూవులు సమర్పించుట, దానికి ప్రదక్షిణము చేయుట, బౌద్ధ క్షేత్రములను సందర్శించుట, బౌద్ధ భిక్షువులకు భోజన మిడుట కర్తవ్యములు కాఁగా, మహాయానమున బుద్ధునికి భిన్నులయిన బోధిసత్త్వులు మొదలగు దేవతలను పూజించుట ప్రధానకార్య మయ్యెను. బోధిసత్త్వల కీరీతిని గలిగిన ప్రాధాన్యమువలన మహాయానము 'బోధిసత్త్వయాన' మనియు పేరు గాంచినది.

కృత నిశ్చయత్వము ('ప్రణిధానము')న కిట్టి బోధిసత్త్వులలో పేర్కొనఁదగినవాఁ డవలోకితేశ్వరుఁడు. ఇతఁడు ప్రపంచమునందలి ధూళిరేణువుకూడ బుద్ధపదము నొందిననే

కాని తాను నిర్వాణము నొందనని 'ప్రణిధానము' గావించినవాఁడు. బోధిసత్త్వులు భార్యాసహితులు: సంపత్సమేతులు. మహాయానమున వీరు అసంఖ్యాముగ వెలసిరి. వీరి చుట్టు నపూర్వములయిన గాథ లనేకము లల్లుకొని, మహాయానమునకు గొప్పపురాణవాఙ్మయమును (Mythology) బ్రసాదించినవి. ఇట్టి బోధి సత్త్వులలో నొకఁడును, బౌద్ధమున విద్యాసంస్కృతుల కధి దైవతమును అయిన 'మంజుశ్రీ'కి 'మాలధ్వజ వ్యూహచైత్యము' (ధాన్యకటక చైత్యము) చెంత నున్న మహారణ్యా మావాసమనియు, నతఁడు ఆ ప్రాంతమున నివసించుచుండిన నాగవంశ్యు లనేకులను, ఇంక నితరులను బౌద్ధులను గావించె ననియు 'గండ వ్యూహ' మను గ్రంథమునఁ దెలుపఁబడినది.

మహాయానము విస్తరిల్లిన కాలముననే అమరావతీ స్తూపము పేరుపెంపులు గాంచి విఖ్యాత బౌద్ధక్షేత్రమయి విలసిల్లినది. ఈనూతన బౌద్ధ మావిష్కరణము చెందిన స్థలము అమరావతీ ప్రాంతమని కొందఱును, కాశ్మీర గాంధారములని కొందఱును వచింతురు. ఇందేది సత్యమయినను మహాయానమునకు నమరావతికి నెక్కువ సంబంధము కలదనిమాత్ర మంగీకరింపక తీరదు.

ఆర్య నాగార్జునుఁడు

ఆంధ్రదేశమునందలి మహా సాంఘికుల మహాయాన బౌద్ధమునందలి గొప్ప పరిణతి నొందిన బౌద్ధ దర్శనము మాధ్యమిక వాద మనుపేర వికసించినది. ఈ

వాదమును ప్రతిపాదించినవాఁడు బౌద్ధ శ్రావకుఁ డయిన యార్య నాగార్జునుఁడు. మహాయాన మత స్థాపకుఁడే యితఁడని కొంద అందురు కాని ఇతనికి పూర్వమే మహా యాన బౌద్ధ మావిష్కరణము నొందుటకుఁ గారణములయిన యభిప్రాయములు బౌద్ధసంఘమున నిగూఢములుగ నుండిన వనియు, ఇట్టి యభిప్రాయముల నదివఱకే వెలువఱచుచు వచ్చిన యాచార్యులు కొందఱు కల రనియు కొంద అం దురు ; కాని మహాయానము ఆర్యనాగార్జునుని వలననే ప్రఖ్యాతమయి వర్ధిల్లినదని యెల్లరు నంగీకరింతురు.

జన్మచేత బ్రాహ్మణుఁడయి, మతావలంబనమున బౌద్ధుఁ డయిన యీ యార్యనాగార్జునుని కాలమును గుఱించి కాని, జన్మస్థలమును గుఱించి కాని మనకు నిశ్చయముగఁ దెలియదు. కొంద ఱీ యాచార్యసత్తముఁడు క్రీస్త్వబ్దమునకు పూర్వము మొదటిశతాబ్ది యంతిమభాగమునం దుండెననియు, మఱి కొందఱు క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది యంతిమభాగమునను, మూఁడవ శతాబ్ది యారంభమునందు నుండెననియు వాదిం తురు ; క్రీస్తుశకము రెండవ శతాబ్దినాఁటివాఁడను నభి ప్రాయమే యిప్పుడు ప్రబలముగ నున్నది. విదర్భయందలి యమరావతిలో జన్మించెనని కొందఱు, దక్షిణ కోసల దేశీయుఁ డని కొందఱు, ఆంధ్రదేశము వాఁడని మఱి కొందఱు, కాంచీ పుర ప్రాంతమున జనియించిన వాఁడని వేఱొక కొందఱు— ఇట్లీతని జన్మస్థలమును గుఱించియు వేఱువేఱు వాదములు

కలవు. నాగార్జునాచార్యుఁ డొక్కఁడు కాఁడనియు, ఆపేరు కలవారు వేఱువేఱు కాలములందుఁ బుట్టి ప్రఖ్యాతులయిన వారు ముప్పురు కల రనియు నొక వాదము కలదు. ఎచ్చట జన్మించినను మాధ్యమిక వాదకర్తయయిన నాగార్జునుఁడు తన జీవితపు ప్రొద్దు పడుమటి దెసకు వ్రాలిన కడపటి కాలమును కృష్ణానదీతీర ప్రాంతమునందుఁ గడపె నని బౌద్ధ గ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నది. ఆకాలమున దక్షిణాపథము నేకచ్ఛత్రముగఁ బాలించుచుండిన యాంధ్రరాజు 'సాతవాహనుఁ' డీయార్య నాగార్జును నాదరించి యత్యంతము గౌరవించెను. ఆర్య నాగార్జునుఁడు శ్రీధాన్యకటకము చుట్టు నానా చిత్రవిచిత్రిత మయిన ప్రాకారమును గట్టించుటయే కాక, మహాదానపతి (Patroniser) 'సాతవాహను'ని వితరణౌదార్యములవలన 'శ్రీ పర్వతము'న 'శైలమంటపాలయము'ను గట్టించెను.

శ్రీ పర్వతమును, ధాన్యకటకమును ప్రముఖము లయిన బౌద్ధ పీఠములని 'మంజుశ్రీ మూలకల్ప'మను బౌద్ధ గ్రంథమునఁ గలదు. జీవితావసానదశయందు నాగార్జునాచార్యుని కావాసమయిన శ్రీ పర్వతమును, పూర్వోక్త గ్రంథమునఁ బేర్కొనఁబడిన శ్రీ పర్వతము నొక్కటియే కానోపును. ఈ శ్రీ పర్వతము కృష్ణానదీతీరస్థమయి నేఁడు శైవ క్షేత్రముగఁ బేరెన్నికఁ గన్న శ్రీశైలమే యని కొందఱి యభిప్రాయము. కాని యిటీవల పలనాఁటి సీమయందలి నాగార్జునుని కొండదగ్గఱ త్రవ్వఁగా బయలుపడిన స్తూపశాసన

ముల ననుసరించి శ్రీ పర్వత మనునది 'మహాచైత్య' విలసిత మయిననాగార్జునునికొండ యగు నేమోయని తోఁచుచున్నది. ఆ శాసనములందు 'శ్రీపర్వతము' కాశ్మీరము, గాంధారము చీనా, అపరాంతము, వంగము, వనవాసి, 'తాంబపణ్ణి' ద్వీపము మొదలగు దూరస్థదేశములందు బౌద్ధ మతమును వ్యాపింపఁజేయు బౌద్ధుల కత్యంత పవిత్రక్షేత్రమనిఁ చెప్ప బడినది. ఈ ప్రాంతమున నుండియే, అనఁగా కృష్ణానదీతీరస్థ మయిన గూడూరు(కోడ్డూర)నుండియే బౌద్ధులు బర్మా, సయామ్ మొదలగు దేశములకు ఓడ నెక్కి బౌద్ధమతబోధకై అరుగు చుండువారు. బుద్ధుని పిదప బుద్ధుని యంతటి వాఁడయిన నాగార్జునాచార్యుని కావాసమయిన స్థల మగుటచేత పూజ్యార్థమున నాపర్వత ప్రదేశమునకు శ్రీ వారు, శ్రీపాద ములు అనునట్లు శ్రీ పర్వతమను నభిధానము కలిగియుండును. బౌద్ధ మతము క్షీణించి, దాని మీఁది గౌరవాదరణములు నశించిన మీఁదట నా పర్వతనిలయము వట్టి 'నాగార్జునుని కొండ' నాఁ బరఁగి యుండవచ్చును.

త న్నాదరించిన 'సాతవాహన'భూపతికొఱకు ఆర్య నాగార్జునుఁడు బుద్ధభగవానుని సుగుణసంపద కంటికిఁ గట్టి నట్లు వర్ణించుచు, ఛందోబద్ధమయిన యొక 'సుహృల్లేఖ' రచించి పంపినట్లు బౌద్ధగ్రంథములు నుడువుచున్నవి. ఈ 'సుహృల్లేఖ' చీనా, తిబెత్తు భాషలలోని కనువదింపఁ బడి నది. చీనా భాషలోనికి దీనిని గుణవర్మ యనునతఁడు క్రీ. శ. ४३० ప్రాంతమున పరివర్తనము చేసెను. తిబెత్తు భాష

లోనికిని ఆ ప్రాంతముననె యిది 'సింఘవర్మ' చేత ననువదింపఁ బడినది. దీనికి మూఁడవ యనువాదము కూడఁ గలదు. క్రీ. శ. 623 ప్రాంతమున 'ఇట్సింగ్' అను ప్రసిద్ధ చీనా యాత్రికుఁడు హిందూదేశమును సందర్శింప నేతెంచి తామ్రలిప్తి నగరమున కరిగినప్పుడు స్వయముగ నతఁ డచట దానిని తన మాతృభాషలోని కనువాదము గావించెనఁట. ఇంతటి ప్రసిద్ధమయిన యీలేఖ మూలము మాత్రము హిందూదేశమున నంతరించి పోయినది. 'సుహృల్లేఖ' యను పేర 'తిబెత్తు' భాషనుండి యాంగ్లమున కనువదింపఁ బడిన యొక పద్యగ్రంథము కలదు. ఇది నాగార్జునాచార్య విరచితమయిన 'సుహృల్లేఖ' కనువాద మగునో కాదో తెలియరాదు.

అమరావతీ చైత్యము: పేరుపెంపులు

ఆంధ్రవంశ్యులయిన శాతవాహనులలోఁ గొందఱు బౌద్ధ భిక్షువుల నిమిత్తము నాసిక, కార్లి మొదలగుచోట్ల గుహలు తొలిపించి యొసంగి, వారి కనేక దానములు చేసి యుండుటవలన వారి బౌద్ధమతాభిమానము వెల్లడి యగుచున్నది; కాని వీరిలో నాగార్జునాచార్యునికి సమ కాలికుఁడయి, యీ మహాబోధిసత్త్వు నాదరించిన శాతవాహన భూపతి యెవరో యెఱుంగరాక యున్నది. గౌతమీపుత్ర వాసిష్ఠీపుత్రులు, యజ్ఞశ్రీ మున్నగు ప్రసిద్ధాంధ్ర భూనాథులు తాము స్వయముగ బౌద్ధులు కాకపోయినను, బుద్ధ భగవానుని యెడఁ గల భక్తి తాత్పర్యముల వలనను, ఆర్య

నాగార్జునుని దివ్య ప్రభావము వలనను బౌద్ధము నాదరించి, బౌద్ధులను బోషించి, మహా చైత్యమునకు భక్తి కానుకలను సమర్పించినారు.

ఆర్య నాగార్జునుని కాలమే ధాన్యకటక బౌద్ధమునకు మేలయిన పూలకారు. ఆ కాలమున నది గొప్ప బౌద్ధ విద్యాపీఠమని వాసికెక్కినది. దేశాంతరములందును, ద్వీపాంతరములందును ధాన్యకటకము పేరు మారుమ్రోఁగినది. తిబెత్తు దేశమునందలి లాసానగరము సమీపమునందుఁ గల 'డూపాంగ్' విద్యాపీఠము దీని యొరవడి మీఁదనే వినిర్మితమయినదని తిబెత్తు దేశ గ్రంథములందుఁ గలదు. ఈ పవిత్ర బౌద్ధక్షేత్ర మెల్లప్పుడు దేశాంతరాగతులయిన బౌద్ధబృందముతోఁ గిట కిట లాడుచు కనులకు విందొనర్చుచుండెడిది.

మహాయానమున పౌరాణిక బౌద్ధ దేవతా సంఖ్యయధికమయి, యా దేవతలకు పూజావిధియు, స్తోత్రాదికములును అతిశయిల్లుటతో మంత్ర, తంత్రాదికములు కూడ తావు కల్పించుకొనినవి. వీనికి మూలము లయిన తాంత్రికాభిప్రాయములు మహాయాన మారంభమున నుండియు అందు అవ్యక్తముగ నుండి కాలక్రమమున సువ్యక్తములయి బౌద్ధము పొందిన తరువాతిపరిణామమగు 'వజ్రయానము'న విధివిహితముగ పరిద్యోతితము లయినవి. తాంత్రిక పద్ధతి ప్రబలిన యీ కాలమునఁగూడ ఈ ధాన్యకటకము ప్రాధాన్యము వహించుటచేత కానోపు, నిది దక్షిణాపథమున తంత్రప్రతిష్ఠా

పనములకు చాల ప్రసిద్ధి కెక్కినదని తిబెత్తుదేశ బౌద్ధ గ్రంథ ములు నుడువుచున్నవి. 'దశవలుఁ' డను బౌద్ధ సాధుపుంగ వుఁ డొకఁడు శ్రీధాన్యకటక చైత్యముకడ తంత్రముల నన్నిటిని జేర్చెనఁట. 'మాతృ తంత్ర కాలచక్ర' మీ ధాన్య కటక చైత్యము కడకుఁ జేర్పఁబడిన దనియు, నిచట బుద్ధుఁడు కాలచక్ర మనుధ్యానసమాధిని గూర్చుండినచోట 'వజ్రపాణి' యనుబోధిసత్త్వుఁడు దివ్యమయిన రమ్య హర్మ్యమును ఆశ్చర్య కరముగఁ దన మహిమచేత నిర్మించె ననియు తిబెత్తు బౌద్ధ గ్రంథములందుఁ గలదు. ఈగ్రంథములయాధారముననే, నా గార్జునుని కిచట 'మహాకాలతంత్రము' లభించినదని తెలియు చున్నది. పూర్వోక్త గాథల యాథార్థ్య మెటులున్నను ధాన్య కటకమునకు తాంత్రికబౌద్ధముతో సంబంధము కలదను విష యము నవి స్థిరపఱుపఁగలవు.

అంతిమదశ

అచిరకాలముననే ధాన్యకటకమున కా మహాదశ తొలఁగిపోయినది. మహాచైత్యము ప్రభ క్రీస్తుశకము నాలు గైదు శతాబ్దులవఱకు వెలిఁగినది. దాని క్షీణదశ కంతట నుండియే మొదలు. ఇందులకుఁ గల కారణము లనేకములు. ముఖ్యకారణము వైదికమయిన బ్రాహ్మణ మత విజృంభ ణము. ఆ కాలమున వైదిక మతాభిమానము గల రాజ్యము లనేకములు వెలసినవి. పల్లవులు, విష్ణుకుండులు, చాళుక్యులు, గుప్తులు, వాకాటకులు మొదలగు వంశముల వారువైదిక బ్రాహ్మణ మతాభిమానులయి యజ్ఞ యాగాది

సవన దీక్షాప్రవృత్తిఁ గలిగి బ్రాహ్మణ మతమున కాశ్రయ మొసంగి బౌద్ధము నుపేక్షించిరి. ఆశ్రయ మొసంగి పోషించు దాత లేక దక్షిణాపథమున బౌద్ధము క్రమ క్రమముగా క్షీణ దశకు వచ్చెను.

క్రీస్తుశక మేడవ శతాబ్దియందు చీనా యాత్రికుఁ డయిన యువాన్ చాంగ్ ఆంధ్రదేశమున కరుదెంచి ధాన్య కటకనగరమును సందర్శించునాఁటికే బౌద్ధము దుర్దశ ప్రస్ఫుటముగ నేత్రగోచర మయినది. ధాన్యకటక నగరమున నసంఖ్యములుగ విలసిల్లిన బౌద్ధ విహారరాజము లనేకములు భిక్షు సంఘ పరిత్యక్తములయి, జనశూన్యములయి పాడు వారి యుండినవి. ఇరువది విహారములందు మాత్రము బౌద్ధ సాంఘికులు నివసించుచుండిరి. వా రయినను వేయిమంది కెక్కువగ లేరు. వీరిలో ననేకులు మహాసాంఘిక బౌద్ధులు. ఒకప్పుడు బౌద్ధమున కాయువు పట్టుగ నుండిన ధాన్య కటక నగరముననే యువాన్ చాంగ్ సందర్శించు నాఁటికి వంద హిందూ దేవాలయములు ప్రతిష్ఠితము లయినవి; బౌద్ధే తరులయిన పెక్కు మతములవారుకూడ నచటఁ గాన వచ్చు చుండిరి. అప్పటికిని ఆ మహానగరమునకు విద్యాపీఠమను యశస్సు కుంచితము కాలేదు. ఆ నగరమునం దుండిన కాల మున యువాన్ చాంగ్ అచ్చటి బౌద్ధ భిక్షువు లిరువురితో మహాసాంఘికుల 'అభిధర్మ గ్రంథము'లను అధ్యయనముఁ గావించి, వారికి మహాయాన ధర్మగ్రంథముల నుపదేశించెను.

నేఁటిస్థితి

బౌద్ధ మతావసానదశలో తాంత్రికపద్ధతి ప్రబలమయి మహాయానము బౌద్ధనామ మాత్రాంకిత మయిన తాంత్రిక శైవ కల్పమయి, తన విశిష్టలక్షణమును గోలుపోయి క్రమముగ నంతరించినది. నాఁటనుండి ధాన్యకటక 'మహాచైత్యము'నకు పూజావేదికపయి స్థానము లభింపలేదు. క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దివఱకు పరిశుద్ధాంతఃకరణము గల జానపములు భక్తి ప్రేరితులయి దానికి ఎడనెడ పుష్పాంజలులను సమర్పించుచు వచ్చినను మత మనుమబ్బు తెర దిగఁజారిన మీఁదట నది యుత్కృష్ట శిల్పకళాభిజ్ఞత కపూర్వోదాహరణముగ మాత్రమే పొలుపారి, కాల విపర్యయమున శతాబ్దులు గడచి పోవ శిథిలమయి భూగర్భస్థ మయినది. ఇయ్యది క్రీస్తుశకము పదునెనిమిదవ శతాబ్దియందు తుదకు సౌందర్యకళాభిజ్ఞులయిన పాశ్చాత్యుల ద్వారమునఁ దన యస్తిత్వమును బయలు పఱుచుకొని, విశీర్ణములయిన చైత్య శిల్పచిత్రముల రూపమున ప్రాచీనాంధ్ర శిల్పకళాకుశలుల కళా విజ్ఞానమునకు నేఁడు స్మారక చిహ్నమయి యలరారుచున్నది.

ఆంధ్రదేశమున కృష్ణానదీ తీరమునందలి చైత్యాలయ, విహారాది బౌద్ధ ప్రతిష్ఠాపనములు కూడ కాలక్రమమున పాడువడి భూగర్భమునఁ బడి పూడిపోయి దిబ్బలయి, బౌద్ధావసానదశయందు వర్ధిల్లిన తాంత్రిక పద్ధతియందు నింద్యముగ సంభావింపఁ బడిన కర్మకాండము వలన నేమో, యవి తరు

వాతి తరముల వారి స్మృతిచంద్రికా ధవళిమయందు 'లంజ దిబ్బ 'లనుపేర కళంకాంకములుగనే నిలిచి పోయినవి. పూడి పోయిన స్తూపము లోకప్పుడు విహారాంతికమున వెలసినవే యగుటవలన నా స్తూపపు దిబ్బలను గూడ ప్రాంతీయులయిన జానపదు లాపేరనే వ్యవహరింతురు. దీప సహస్రాలంకృత మయి, బుద్ధదేవుని జయంత్యుత్సవములకును ఇతరబౌద్ధవర్ధం తులకును దేశాంతరముల నుండియు, ద్వీపాంతరముల నుండి యు వేలకొలంది బౌద్ధ భక్తబృందము నాకర్షించుచు, సయన పర్వము గావించుచుండిన యీ మహాచైత్యము విలసిల్లిన క్షేత్రము ఆమహా విభూతి యెల్ల హరించిపోవ 'దీపాలదిన్నె' యను నామమును మాత్రమే పరిశిష్టముగ నిలుపుకొని 'బ్రదికి చెడ్డయాంధ్రుల పూర్వవైభవంబు' ననేకశతాబ్దులనుండి కన్నీ రు మున్నీరుగ వర్ణించు మహావాహిని కృష్ణవేణీస్రవంతితో శ్రుతికలిపి నేటికిని హృదయవిదారణముగ విషాదగీతి నాల పించుచునే యున్నది.

ఆకృతి, శిల్పములు

ఆధునిక కాలమున అమరావతీస్తూపము పేరు ప్రతి ష్ఠలు అందలి శిల్ప చిత్రముల యోగ్యతవలననే దిగంత విశ్రాంతము లయినవి. ఆంధ్రులకు కీర్తి సముపార్జించి పెట్టిన యీ స్తూపము నాకృతినిగురించియు, స్తూపశిల్పమునఁ జూపఁ బడిన యితివృత్తములను గురించియు నించుక తెలిసికొనుట యుక్తము.

ఇంచు మించుగ వృత్తాకారముగల పెద్ద వేదిక (Basement), త దుపరితలమున అర్ధగోళాకారముగల యండము (Dome), దానిమీఁద హర్మిక (Pavilion), దానిపయిని కేతనవిరాజితమయిన దండాంచిత చ్ఛత్రము అనెడి యంగములతోఁ గూడిన సంపూర్ణ నిర్మాణమే ధాన్యకటక చైత్యమని, అమరావతీ స్తూపమని విఖ్యాత మయినది.

వేదికమీఁద అండ నిర్మాణమునకు నాలుగు వైపుల యందును 'ఆయక' స్తంభము లనుపేర అయిదేసి స్తంభము లుండెడివి. ఈ స్తంభములమీఁద వెలుపటివైపు దిగువ భాగమున స్తూప, ధర్మచక్ర, బోధివృక్ష చిత్రము లుండును. అమరావతి, భట్టిప్రోలు, జగ్గయ్యపేఁట, ఘంటశాల స్తూపములందు మాత్రమే కాని యుత్తర హిందూస్థానమునందలి యే స్తూపము లందును ఇవి కానరాకపోవుటచేత 'ఆయ్యక' స్తంభ ప్రతిస్థాపనము ఆంధ్రదేశమునందలి బౌద్ధస్తూపముల విశిష్ట లక్షణమని సిద్ధాంత మయినది.

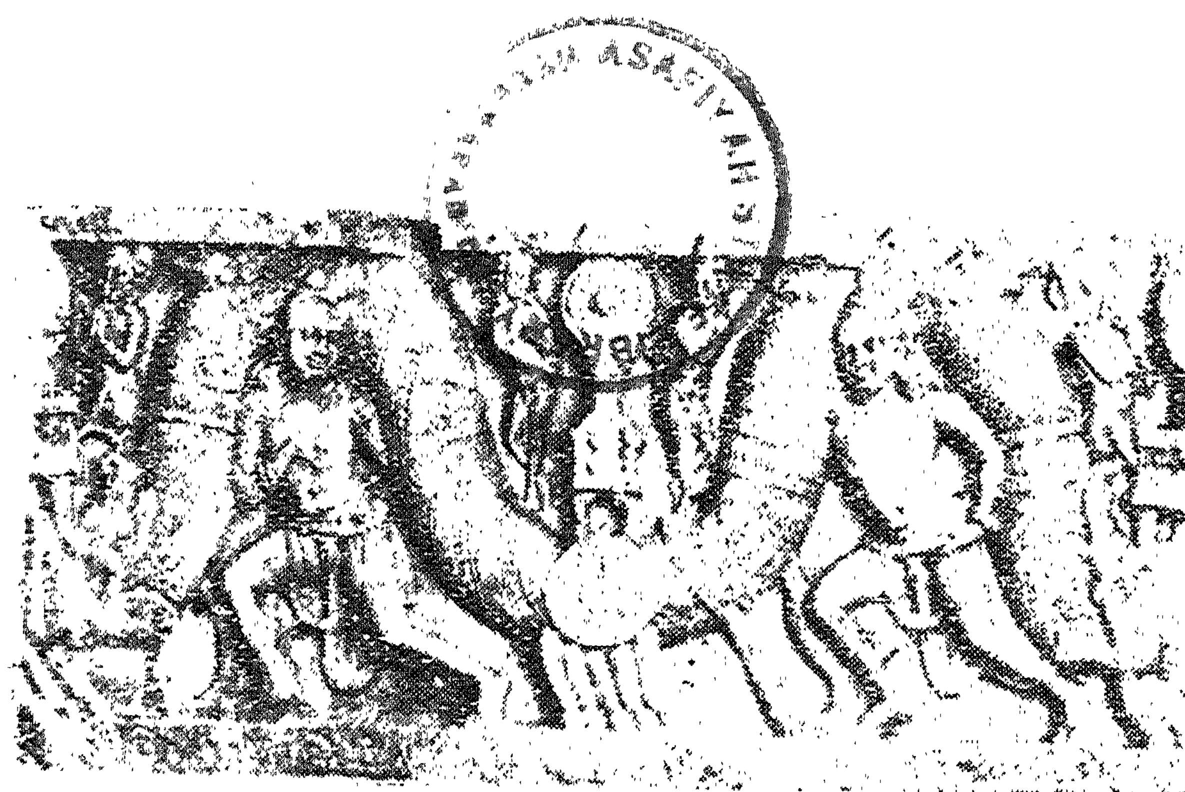
వేదికకు చుట్టును 'శ్రీవీథి' యను పేర ప్రదక్షిణవీథి యుండెడిది. ఈ వీథి నావరించి నిలువు ఱాతికంబములతోను, వీనిలోని కెడనెడ నడ్డముగఁ జొనిపిన ఱాతి కమ్ములతోను నిర్మించిన కట్టువవంటి శిలా ప్రాకారము కలదు. ఆర్యనాగార్జునునిచేత నిర్మితమయినదని పరికీర్తిత మయిన ప్రాకారరేఖ యిదియే. స్తంభములలోనికి సూచీ విధమునఁ జొరుచుకొని పోయిన వగుటచేత అడ్డుకమ్ములు సూచీ నామాంకితము లయినవి. ప్రాకార రేఖయందలి శిలా స్తంభోపరితలమున

ఱాతి దూలములతో మదురువలె నేర్పడిన భాగమునకు 'ఉష్ణీష' మని పేరు. సూచీ స్తంభోష్ణీషములు అతిమనోహర మయిన దివ్య చిత్ర సంపదతో నొప్పారినవి. ప్రాకార రేఖయందు నాలుగు దిశల నాలుగు ద్వారములు కలవు.

మాయాదేవి స్వప్నము, బుద్ధుని జననము, మహాభినిష్క్రమణము, మృగదావమునందలి బుద్ధుని మొదటి ధర్మబోధ, మారప్రలోభకథనము, బుద్ధధాత్వారాధనము అనెడి బుద్ధవృత్తములు బౌద్ధులకు ప్రియతమములగుట నేమో యవి యమరావతీస్తూపమున పలుమాఱులు చిత్రితము లయినవి. స్తూపముమీఁదఁ జిత్రింపఁబడిన జాతకకథలలో మిగుల హృదయాకర్షకములుగఁ బేర్కొనఁదగినవి 'ఛద్దంత', 'వెస్సంతర' కథలు.

చలువఱాతిమీఁదఁ జిత్రితమయిన యీ శిల్పసంపదను సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించినచో చతురులయిన బౌద్ధయుగమునాఁటి యాంధ్ర శిల్పకళావిశారదుల చేతిలో నా చలువరాయి తన కాఠిన్యమంతయు వీడి యెట్లు తీర్చిన నట్లు చక్కనగు మయినపు ముద్దగ మాఱినదని తోఁపక మానదు. క్రీస్తుశకము ప్రాథమికశతాబ్దులందు బౌద్ధమత మాంధ్ర దేశమున బాగుగ ప్రబలిననాఁటి ఆంధ్రుల యాచార వ్యవహారములు, దుస్తులు, ఆభరణములు మొదలగు వానిని గుఱించి సవిస్తరముగఁ దెలిసికొనుటకు అమరావతీస్తూపము పెన్నిధివంటిది. భారతీయ శిల్ప కళా విన్యాసమున నేఁడు 'అమరావతీరీతి' యను పేరఁ బరఁగు నొక విశిష్ట కళా

విభూతికి సూత్రములు పన్నిన ప్రాచీనాంధ్రశిల్పాచార్యులు రచియించిన కృతుల గొప్పదనమునకు అమరావతి, జగ్గయ్యపేట, నాగార్జునునికొండ మొదలగుచోట్ల బయలు పడిన స్తూపములందలి భగ్నశిథిలశిల్పశకలములే నేడు నిదర్శనములుగ నున్నవి.

అమరావతీస్తూపము : ప్రాకారోష్ణీషశిల్పము

ప్రాచీన వృత్తివిద్యావిధానము

పూర్వము వేదములు, శాస్త్రములు మొదలగు వైదికవిద్య లన్నియు బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యు లను ద్విజుల యధీనమున నుండెను. మిగిలిన విద్యలు, అనఁగా కమ్మరము, కుమ్మరము, కంచరము, నగలు నాణెములు చేయుట, ఇండ్లు మిద్దెలు మేడలు కట్టుట, వంతెనలు కట్టుట, చెఱువులు త్రవ్వుట, దేవాలయములు గోపురములు నిర్మించుట, రథములు బండ్లు చేయుట — ఈ మొదలగున వన్నియు ద్విజేతరుల యధీనమున నుండి, వారే పారిశ్రామిక విద్యల కధికారులుగ నుండిరి.

వృత్తివిద్య, కులములు

ఒక్కొక్క వృత్తి నవలంబించువారు కుల మను పేర నొక్కొక్క సంఘముగా నేర్పడిరి. ఇప్పటి కులములు సాధారణముగ వృత్తుల ననుసరించి యేర్పడినవే. ఒక్కొక్క కులమువారు ఒక్కొక్క విద్యను కాపాడి పోషించుచు వచ్చిరి. అందువలన నీ విద్యలకు కులవిద్య లనియు, వేఱు వేఱు వృత్తులకు సంబంధించిన వగుటచేత వృత్తివిద్య లనియు పేరు. ఈ విధమైన విద్యనే ఇప్పుడు సాంకేతికవిద్య (Technical Education) అనుచున్నారు.

వృత్తివిద్యను నేర్పుటకు పూర్వము మన దేశమున

నిప్పటివలె కళాశాలలు కాని, విద్యాలయములు కాని యుండె డివికావు. నిపుణులైన వృద్ధులు తమ కర్మశాల (Work shops) లందే తమ తమ కులములందలి బాలురకు విద్యా ప్రదానముఁ గావించువారు. అందువలన నట్టి బాలురు నేర్చువిద్య స్వానుభవముతోఁ గూడినదగుట వారికిని, ప్రపంచమునకు నుపయోగపడునట్టిదిగ నుండెను. వృత్తివిద్య నేర్చుకొను విద్యార్థి తన వినయ విధేయతల వలనను, వృత్తియందలి భక్తి శ్రద్ధల వలనను తన గురువు మనస్సు రంజించి ఆతనిని మెప్పించినచో ఆతని వివేకమును, శ్రద్ధను, ఆసక్తిని పరీక్షించి ఆతఁడా విద్యార్థికి ఆ వృత్తి విజ్ఞాన రహస్యముల నుపదేశము చేయువాఁడు. అందువలన వృత్తివిద్యాభిమాని దీక్షవహించి యొడలు వంచి వినయవిధేయతలతో పనిచేసి తన గురువును మెప్పింపఁ జూచువాఁడు. విద్యార్థి ఏమాత్రము విద్య నేర్చుకొనినను అది స్వానుభవపూర్వకముగ వడసిన దగుటచేత తన జీవయాత్ర సుఖముగఁ గడపుకొనుట కతనికి తోడ్పడుచుండెను. ఏ వృత్తియందైననుసరే నిపుణులైనవా రెచ్చట నున్న నచ్చటి కేగి విద్యార్థులు విద్య నేర్చుకొనుచుండు వారు. తండ్రియొద్ద కొడుకు విద్య నేర్చుకొనినను, అన్నయొద్ద తమ్ముఁడు నేర్చుకొనినను, నేర్చుకొనునంతకాలము బంధుభావముతోఁ గాక గురుశిష్యభావముతోనే వారు కాలముఁ గడపువారు. అందువలన కర్మశాలలో పనిచేసినందులకు తండ్రి కొడుకునకుఁ గాని, అన్న తమ్మునికిఁ గాని జీతమొసంగువాఁడు; కాని శాల విడిచి యింటికి వచ్చినచో గురుశిష్య సంబంధమును

వదలి బంధుసరళిని మెలఁగువారు. హిందువులది సమష్టి కుటుంబము గనుక కర్మశాలలో తండ్రి యిచ్చిన జీతము కొడుకును, అన్న యిచ్చిన వేతనము తమ్ముఁడును ఇంటికి వచ్చినపిదప కుటుంబధర్మము ననుసరించి వారి వారికి నిచ్చి వేయువారు. ఈ విధమున వృత్తివిద్య లన్నియు పూర్వము తండ్రివలననుండి కొడుకునకు,అన్నవలననుండి తమ్మునకు వంశ పారంపర్యముగ వచ్చుచుండెడివి. ఒక్కొక్క కులమువారు తమ కులవిద్యనే కాని యితరములను నేర్చుకొనరాదను కట్టు బాటుండెడిది. తన కులవిద్యను విడిచి ఇతర కులవిద్యను చేపట్టుట కులద్రోహముగ పరిగణింపఁబడుచు వచ్చెను. స్వధర్మమే శ్రేయోదాయకము; పరధర్మము భయావహ ము; ఆచరణాయోగ్యము. ఇట్టి నమ్మకము ప్రబలముగ వ్యాపించియుండుటయే

వెలివిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనన్
వెలకాంత లెంద ఱున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వల చెన్నా!

మున్నగు పద్యములు పుట్టుటకు కారణ మయినది. ఇట్లు ఆ యా కులములవారు తమ తమ కులముల కేర్పడిన విద్యలను ప్రాణతుల్యముగ నెంచి పోషించుచు వచ్చిరి. అట్టి పారి శ్రామిక కులజుల కుటీరములే వృత్తివిద్యాలయములుగ నేర్పడినవి. అవి గొప్ప పారిశ్రామిక నిలయములై పేరు గాంచి దేశైశ్వర్యమును పెంపొందించినవి. నేటివలె భౌతిక శాస్త్ర విజ్ఞానము వికసింపని ఆ 'మోటు' దినములలోనే

ప్రపంచ మంతటం బేరుపడిన వస్తుజాలమును తయారుచేసి హిందూదేశపారిశ్రామికుండు ఖండాంతరులవలనంగూడ సంస్తుతులను బొంది, పల్లెటూరియందలి తన చిన్నికుటీరము ముందు తనవృత్తి విద్యా నైపుణ్యమునకు దర్పసూచకముగ విజయస్తంభమును పాంతి కీర్తిపతాకము లేవనెత్తినాండు.

వృత్తు లెన్నో మన దేశమున సాధారణముగ కుటీర పరిశ్రమ లన్ని కలవు. వీనిని నడపునది జీవము లేని యంత్రములు గాక బుద్ధి వైభవమును, ప్రతిభాసంపదయుం గల దివ్యచైతన్యాంశాసంభవుండగు మానవుం డగుటవలన అవి పారిశ్రామికకళలై పరిఢవిల్లినవి. హిందూదేశ పరిశ్రమలను గుఱించి యిచట వ్రాయుట అనవసరము.

కులసభలు, నిధులు

స్వధర్మసంరక్షణమునకై ఈ కులములకు కులసభలును, పంచాయతులు నుండెడివి. హిందూధర్మశాస్త్రములుకూడ ఆయాకులములకు సంబంధించిన వివాదములను పరిష్కరించు పద్ధతి కులసభలకే వదలిపెట్టి వానిని గౌరవించినవి. పూర్వపు ధర్మశాస్త్రకారులకు ఈ వృత్తులయం దెంతటి గౌరవము కలదో ఈ విధమైన ధర్మశాస్త్ర నిబంధనములను గాంచినం దెలియంగలదు. కులసభలుమాత్రమే కాక ప్రత్యేకము ఇప్పటి 'బ్యాంకు'లవంటి కొన్ని నిధు లుండెడివి. రాజులు మొదలగు ధనాఢ్యు లాయా కులములవారు తయారుచేసిన పారిశ్రామిక సంపద కొని యెవరికైన దానము చేయందలచినప్పుడు ఆ దాన మనువర్షము నాచంద్రార్కస్థాయిగ సాగుచుండుటకయి

తాము దానము చేయఁదలఁచినదాని విలువకు సరిపోయిన వడ్డీ నొసంగు మూలధనమును ఆ కులమువారి నిధి కొసంగువారు. ఈ పద్ధతి వలన రెండు లాభములు కలుగుచుండెను: (౧) ధర్మము ఆచంద్రార్కస్థాయిగ సాగుట, (౨) మూలధనము వలన నా పరిశ్రమ అభివృద్ధిఁ గాంచుట. ఈ విధమైన నిధులు, నిబంధనములు క్రీస్తుశకారంభకాలముననే, అనఁగా ఆంధ్ర రాజులు పాలించునాఁటికే కలవు. అప్పటికే ఆయా వృత్తి సంఘములు (Trade unions) చక్కని వికాసము నొంది అభివృద్ధిఁగాంచినవి.

ప్రతి వృత్తియు చాల గౌరవప్రదమైనదిగ నెన్నఁబడుచుండెను. ప్రాచీన హిందూగ్రామ వ్యవస్థను పరికించినచో ప్రతివృత్తికి నుచితస్థాన ముండినట్లు సువ్యక్త మగును. వ్యవసాయకపు జాతి యగుటచేత హిందువులు ముఖ్యముగ నూటికి తొంబదితొమ్మిది వంతున గ్రామములందే నివసించువారు. హిందూసంఘ పరిపాలనమున కేమి, మఱి యితరవిషయముల కేమి, పూర్వము - పూర్వమే యననేల, ఇప్పటికి - గ్రామమే ప్రాతిపదిక. హిందూదేశము నంతను కంపింపఁజాలు ఏవిద్యుత్సంచలనము కలిగినను అది గ్రామమున నుండియే ప్రాదుర్భవించుచుండెను. ఏ సంస్కర్త కాని, ఏ రాజకీయ తంత్రజ్ఞుఁడు కాని పూర్వము ప్రకృతియొడియందలి పాలబుగ్గల పల్లెటూరిని లాలింపఁగలిగెనా, ఆతఁడు హిందూదేశమునంతను నూటాడింపఁగల బలము సంపాదించినాఁ డన్న మాటయే. పూర్వ మిట్టి మహాసంస్థయు, హిందూసంఘమహా

దుర్గమునునైన గ్రామమున 'కులపతి'యైన పారిశ్రామికునకు నుచితస్థానమును సంపాదించెను.

వైదికవిద్య, వృత్తివిద్య

బ్రాహ్మణుఁడు తన వశమున నున్న వైదికవిజ్ఞానమును ప్రజల కొసంగినను పారిశ్రామికుఁడు లేనిచో నిలువ నీడ యుండునా? భోజనాదికము లమర్చుకొనుట కుపకరణము లును సాధనములు నుండునా? పారిశ్రామికవిజ్ఞానము లేనిచో ఆధ్యాత్మికవిజ్ఞాన ముండియు సంఘ మభివృద్ధి నొందఁజాలదు. ఆధ్యాత్మికదృష్టి లేని పారిశ్రామికవిజ్ఞానము అపాయకరము. ఆధ్యాత్మిక, పారిశ్రామిక విజ్ఞానములం దేది కొఱవడినను రెండవదానికి ప్రశస్తి లేదు. పారిశ్రామిక విజ్ఞానము సుందరమును, హృదయాకర్షకమునైన నాగరకతను సృష్టించుచుండ ఆధ్యాత్మిక విజ్ఞానము దానికి తేజస్సు నొసఁగి ప్రాణము పోయుచున్నది. హైందవ నాగరకత యంతయు పల్లెటూరి పారిశ్రామికుని చిన్ని కుటీరముననుండియు, నిరాడంబరజీవియు వైదికవిద్యాసంపన్నుఁడునైన బ్రాహ్మణుని పర్ణశాల నుండియు పెరిఁగి పెంపుఁగాంచినది. ఈ రెండు విధములైన జ్ఞాన విభాగములకుఁ గల యన్యోన్యసంబంధమును గుర్తెఱింగినది గనుకనే మన ప్రాచీనగ్రామ మీరెంటికి ప్రధానస్థాన మొసంగి సఖ్యత సమకూర్చినది. ప్రాచీనగ్రామవ్యవస్థయందు వైదికవిద్యాసంపన్నుఁడైన బ్రాహ్మణుని కెట్టి ప్రాముఖ్యము గలదో వృత్తి విద్యానిపుణుఁడైన పారిశ్రామికునికి నట్టి ప్రాముఖ్యమే కలదు. ప్రాచీనగ్రామ మీ రెండువిధములైన విజ్ఞా

నమును సమన్వయముచేసి నేఁటి పారిశ్రామిక సమస్యను, దానికి సంబంధించిన యితరములైన చిక్కులను 'ఆధునిక నాగరకత' కన్నులు తెఱవకమునుపే చక్కగ పరిష్కరించి నది. పారిశ్రామికునికి గ్రామవ్యవస్థలో 'వృత్తి' రూపమున స్థాన ముండుటచే వృత్తివిద్య కెట్టి యాదరణ ముండెడిదో తెలియఁగలదు. పూర్వము బ్రాహ్మణుఁడు, పారిశ్రామికుఁడు — వీ రిరువురును హిందూసంఘమునకు రెండు కన్నులవలె నుండి పరస్పరము సహానుభూతిని గలిగియుండుట నేర్చుకొని, ఆధ్యాత్మికవిద్య కధికారులై ఉన్నతాదర్శములను జూపి మానవునియందలి దివ్యసంపదను దోహదముచేసి యొక్కరును, ఆధిభౌతికవిద్య కాచార్యులై సౌందర్యరసపరిప్లుతములగు కళా రచనములను గావించి జీవితమును సౌఖ్యానంద సంభరితముఁ గావించి మఱియొక్కరును సంఘమును నడిపించి దేశమును పరిపాలించువారు.

'భటవృత్తి' మాన్యములు, గ్రామవ్యవస్థ

ప్రతిగ్రామమునను కమ్మరి, వడ్రంగి, కంసాలి మొదలగువారి కందఱకు 'వృత్తు'లనుపేర వృత్తిమాన్యము లుండెడివి. గ్రామము ఏర్పాటగునప్పుడే ఈవృత్తు లేర్పడుచుండెడివి. గ్రామజీవనము పరిపూర్ణమయి సరళముగ నడచి పోవుట కవసరమైన యన్ని వృత్తులవారు నుండుటవలననే పూర్వ మొక గ్రామ మింకొకగ్రామముమీఁద నాధారపడవలసిన యావశ్యకము లేకపోయెను. గ్రామమున నాయావృత్తులవారు భటులుఁగ నుండి సంఘశరీరమును

కాపాడువారు. కావుననే వారి కేర్పడిన మాన్యములకు 'భటవృత్తి మాన్యము' లనియు, 'జాతికట్టు మాన్యము' లనియు పేరు కలిగెను. పూర్వము గ్రామమే కాక యందలి దేవస్థానముకూడ వారికి మాన్యము లిచ్చి గౌరవించి పోషించుచుండెడిది. దక్షిణదేశమున నేమాత్రము ప్రసిద్ధికెక్కిన దేవాలయమున నైనను కమ్మరి, కుమ్మరి, కాసె (తాపీపని) వాఁడు, వడ్రంగి, స్వర్ణకారుఁడు మొదలగువార లెల్లరు నుండువారు. ఇట్లు మహాసంస్థయైన గ్రామమును, అందలి ఉపసంస్థయైన దేవస్థానమునుగూడ గొప్ప పారిశ్రామిక శాలలుగ నుండుటయే కాక ఆయావృత్తులవారికి తమతమ విద్యలలోఁ నారితేరుటకును, చేయితిరుగుటకును ప్రాథమికాభ్యాసశాలలుగఁగూడ నుండెడివి.

ఆయా వృత్తులవారు వారి వారి వృత్తివిద్యలయందు నిపుణు లగుటకు గ్రామవ్యవస్థ ఈవిధమున నవకాశ మిచ్చుచుండ ధనికులు, సామంత మండలేశ్వరులు, రాజులు మొదలగువారు నూతులు త్రవ్వించియు, చెఱువులు కట్టించియు, గుళ్ళుగోపురములు నిర్మించియు పనివాండ్రకు తమ పనితనముఁ జూపుట కవకాశ మిచ్చి ఆదరించువారు. పనివాఁడు తన పనితనముఁ జూపి తన కృతిప్రేరకుని మెప్పించినచో ఆతఁడు తద్వృత్తివిద్యావిశారదునకు కొంతభూమి దానమొసంగువాఁడు. ఇట్లు పూర్వము పారిశ్రామిక కళాకుశలులైన విద్యావంతులకు కళాభిరుచిగలవారు భూమిరూపమున నొసంగిన బహుమానదానశాసనము లనేకములు కాన్పించుచున్నవి.

ఇట్లు 'మాన్యము'ల నొసంగి యాదరించుటయే కాక వారి పనితనమును మెచ్చుకొని కళాప్రియులైన ప్రభువులు సాంఘికముగ వెనుకఁబడియుండు వారికి కొన్ని కొన్ని స్వాతంత్ర్య మర్యాదలనుగూడ నొసంగి క్రమక్రమముగ సంఘమున వారి పరపతియు, గౌరవ మర్యాదలును హెచ్చునట్లు చేయువారు. ప్రాచీనశాసనావళిని గాంచినచో మన కట్టిశాసనములు కొన్ని కానఁబడును. ఇట్లు వృత్తివిద్యావిశారదులవలన ఆయా కులములకు హిందూసంఘమున గౌరవము హెచ్చుచు వచ్చెను. ఆయాకులములకు ప్రాణరక్షవలె నుండిన విద్యావంతులు దేశమును సౌభాగ్యవంతముగ దిద్దుటకై తమమేధాశక్తిని, ప్రతిభాసంపదను వినియోగించువారు.

పంచాణమువారు, వారిపనితనము

లలితములైన పారిశ్రామిక కళలను పోషించి, కాపాడి దేశమునకు సౌభాగ్య సౌందర్యముల నొడఁగూర్చినవారు ఈపారిశ్రామిక జాతులవారే. వీరిలో 'పంచాణము'వారు అనఁబడు విశ్వకర్మవంశజులు ముఖ్యులు. బ్రహ్మకుమారుఁడైన విశ్వకర్మకు అయిదుగురు కొడుకులు కలరు. వారైదుగురు (౧) కమ్మరము, (౨) వడ్రంగము, (౩) కంచరము, (౪) శిల్పము, (౫) స్వర్ణకారకము (కుందనపుఁబని) అను నయిదు వృత్తులకు కారకులైరి. ఈయైదువృత్తులవారికి 'ఐద్దాయు' లనియు పేరు. వీరు తమపేర్ల చివర 'ఆచారి' పదము చేర్చుకొందురు. వల్లభోజు, బసవోజు, వేమోజు అని 'ఓజు' పదాంచితనామములు పూర్వకాలపుశాసనములలో వీరికి తఱ

చుగఁ గన్పట్టును. తామ్రశాసనములనుగూడ వీరే చెక్కువారు. కళింగగాంగుఁడగు మూఁడవ వజ్రహస్తుని దానశాసనముల యుత్కీర్ణకులలో మహాశిల్పశాలులు మేంటోజు, నూకమోజు, వల్లేనోజు ననువారు కలరు. ఉపాధ్యాయుఁడని యర్థమిచ్చు నోజ్ఝరూపాంతరమైన ఓజపదమే ఓజుగా మాఱినది.

గుంటూరు మండలమునందలి పల్నాటి తాలూకా మాచెర్ల గ్రామమున ఆదిత్యేశ్వరాలయమునందున్న శాసనములలోఁ గొన్ని యీవిశ్వకర్మకులజుల ప్రశస్తిని తెలుపుచున్నవి. ఆశాసనములందు పేరెన్నికఁగన్న విశ్వకర్మ వంశోద్భవులైన కొందఱాచార్యులు పేర్కొనంబడియున్నారు. వారు శివలింగములను మలఁచుటలోను, విగ్రహములను చెక్కుటలోను, చతుర్విధప్రాసాదాదులను నిర్మించుటలోను, వాస్తుశాస్త్రమునకు సంబంధించిన జ్ఞానమునందును ప్రజ్ఞావంతులని సంస్తుతింపఁబడిరి. మఱియొక శాసనము వీరిని 'దశక్రియా'పరిజ్ఞాత లని పొగడుచున్నది. నగర, గ్రామ, దుర్గనిర్మాణములు, జలనిర్గమనాగమనాదినిర్మాణములు, దేవాలయ గోపుర తటాకాది నిర్మాణములు మొదలగు వానియందు వీరు ప్రవీణులై దేశముయొక్క కళాసంపదను పెంపొందఁజేసిరి. ఎల్లోరాగుహలలోని కైలాససౌధాదులు, మామల్లపురమునందలి ధర్మరాజాదుల శిల్పరథాదులు, సాంచీ మున్నగు స్తూపరాజములు – ఇవియవి యననేల, పోయినదిపోను ఇప్పటివఱకు దేశమునందు నిలిచియున్న శిల్పకళా సంపద యంతయు ఈ 'పంచాణము' వారు తమ పోషణరక్షణముల క్రిందికి

వచ్చిన శిల్పకళ నెంత భద్రముగ కాపాడి, దాని నెంత చక్కగ వినియోగమునకు తెచ్చిరో వెల్లడించు మహోత్కృష్ట నిదర్శనముగ నున్నది. ఇప్పటికి నీపైనుడివిన నిర్మాణములందలి శిల్పకళాకౌశలమును జూచి, యానందించి తలయూఁపనివాఁడు లేఁడు. అట్టిది ప్రాచీనార్యసంప్రదాయమున పెరిఁగి కులవిద్యాపారంగతులయిన విశ్వకర్మకులజుల యద్భుత కళాకౌశలము!

శిల్పకళాగౌరవము, చారిత్రకోదాహరణములు

సిద్ధహస్తులైన యిట్టిశిల్పాచార్యులను స్వమతస్థులే కాక మతాంతరులయిన శత్రువులుకూడ గౌరవించి యాదరించుచుండువారు. హిందూదేశైశ్వర్యము నపహరించుటకై పెక్కుతడవలు దండయాత్రలు సలిపిన సుల్తాను ఘజనీ మహమ్మదు హిందూవిగ్రహములను అసహ్యించుకొనినను వానిని, వానికొఱకు ఆలయములను తయారుచేయుటలో హిందూశిల్పులు చూపిన కళానైపుణ్యమునకు ఆశ్చర్యవిముగ్ధుఁడగుచుండువాఁడు. మథురానగరమును ముట్టడించినపిదప, ఆనగరమునందలి భవనములయొక్కయు, నగరముయొక్కయు ఘనతను పొగడుచు సుల్తాను ఘజనీ నగరమునందలి తన ప్రతినిధి కుత్తరము వ్రాసినట్లు మహమ్మదీయ చరిత్రకారుఁడైన ఫెరిష్టా తెలిపియున్నాఁడు: "మహమ్మదులవారి మతమువలెనే సుస్థిరమైన వేలకొలఁది దివ్యభవనము లిచట కలవు. ఎన్నియో లక్షలకొలఁది, కోట్లకొలఁది దీనారములను వ్యయపఱిచిననే కాని యీ నగర మింతటి మహోన్నతస్థితికి వచ్చియుండుట యసంభవము. అంతే కాదు; ఇం కొక రెండువందల

సంవత్సరములలో నైనను మరల నిట్టినగరమును నిర్మించు టకుఁ గాదు'' అని సుల్తాన్ మహమ్మదు వ్రాసెనఁట. సుల్తాను ఘజనీకి మఱలి వెళ్ళినప్పుడు ౫,300 ల మంది హిందువులను ఖైదీలుగఁ గొనిపోయెను. వీరిలో చాలమంది శిల్పులు, వృత్తి విద్యానిపుణులు నుండియుందు రనుటకు సందియములేదు ; ఏలయన, గాంధార దేశమునందలి సుల్తాన్ మహమ్మదు రాజధానియైన ఘజనీయందున్నన్ని ప్రాసాదములు, దివ్య భవనములు, జలాశయములు, కేళీగృహములు, మండప ములు మొదలగునవి ప్రాగ్దేశనగరరాజములందు వేనియం దును గానరావనియు, వీని నన్నిటిని నిర్మించినవారు హైం దవశిల్పులే యనియు తెలియుచున్నది. క్రీస్తుశకము పదు నాలుగవ శతాబ్ది కడపట, తైమూరు హిందూదేశముపై దండెత్తివచ్చి ఢిల్లీనగరమున లక్షలకొలఁది జనులను దారుణ వధపాలుచేసి, పిదప చాలమందిని ఖైదీలుగ పట్టుకొనెను. వారిలో శిల్పులు మొదలగు కళాకుశలు లెందఱుండిరో లెక్కవేయించి, వారిని తనరాజధానియైన 'సమర్కాండు' నకుఁ గొనిపోయి, వారిలో చాల ప్రవీణులయిన వారిని కొందఱి నచ్చట నొకమసీదు కట్టించుటకు తనయా స్థానమునఁ దనయాశ్రయమున నుంచుకొని మిగిలినవారి నందఱిని తన సామంతరాజులకు, అమీరులకు నొప్పగించి, వారి పోషణభారము వారిపై మోపెనఁట. ఈవిధమున నెన్నియుదాహరణములనైన నొసంగవచ్చును. మహమ్మ దీయులు హిందువులకు కడుంగడు శత్రువులై, మతవిషయక

దృష్టిని పగఁబూని హిందూవిగ్రహములను, హిందూదేవాలయములను భగ్నముచేయుచు వచ్చినను కళాకుశలుల శిల్ప కౌశలమును మెచ్చకపోలేదు, మెచ్చి వారి నాదరింపకపోలేదు. ఇంతయేల, శత్రురాజులు హిందూదేశముపై దండెత్తి వచ్చినపుడు వారి శిల్పకళారచనములను జూచి ముగ్ధులై అట్టి శిల్ప విద్యావాచస్పతులను తమతమ దేశములకుఁ గొనిపోయి గౌరవసమ్మానము లొసంగి వారిశిల్పకళారచనములకు ప్రోత్సాహ మిచ్చియున్నారు. అందువలన హైందవశిల్పకళ దేశదేశములకు వ్యాపించి అచ్చటచ్చట వలసల నేర్పాటు చేసికొనెను. తుదకు అత్యంతరమణీయమైన దని పేర్వడసిన బాగ్దాదునగరమును కట్టినదికూడ హైందవశిల్పులే యని కొందఱు చరిత్రపరిశోధకుల యభిప్రాయము.

దేశీయప్రభువుల కళాభిమానము

శత్రురాజుల మాట యటులుండ దేశీయులైన రాజాధిరాజులు కూడ కళల నాదరించి యుండి రనుటకు పెక్కు నిదర్శనములు కలవు. అట్టి వొకటి రెండు నుడివినఁ జాలును: "అశోకవర్ధనుని కాలమున శిల్పు లొకవిధముగ రాజు కొలువులోనివారుగనే పరిగణింపఁబడుచుండిరి. చేతులు పోఁగొట్టి కాని, కళ్ళు పోఁగొట్టి కాని......వృత్తివిద్యా విశారదుని శక్తి సామర్థ్యములను కుంటుపఱచిన వారికి శిక్ష శిరఃఖండనమే. నౌకానిర్మాతలు, కవచనిర్మాతలు వేతనములను బడయు రాజసేవకులుగ నుండిరి; వారు రాజునకే కాని యితరులకు పనిచేయఁగూడ దను నిర్బంధ ముండినట్లు చెప్ప

దురు. వడ్రంగులు, కమ్మరులు మొదలగువారిని రాజే ప్రత్యేకము కనుఁగొనుచు వారి పని పరిశీలించుచుండువాఁడు." ఢిల్లీ పాదుషాయైన అక్బరు కొలువులో పెక్కురు కళాకుశలులు, వృత్తి విద్యానిపుణులు నుండువా రనియు, వారి రచనములలో అత్యుత్తమములైన వానికి ప్రత్యేకబహుమానముల నొసంగి పాదుషా వారిని గౌరవించుచుండువాఁ డనియు ఆతని మంత్రి యయిన 'అబుల్ ఫాజల్' 'అయిని అక్బరీ' అను గ్రంథమున వ్రాసియున్నాఁడు.

కర్ణాట సార్వభౌముఁడైన కృష్ణదేవరాయలు ఉదయగిరి దుర్గముపై దండెత్తివెళ్ళి దానిని పరిపాలించుచుండిన గజపతిరాజులను జయించి యాకోటయందలి యొక దేవాలయమున నున్న యత్యంతసుందరమైన బాలకృష్ణవిగ్రహమును పెల్లగించి నిజరాజధానియైన విజయనగరమునకుఁ గొనిపోయినట్లు చారిత్రకప్రమాణము కలదు.

ఈపై నొసంగిన యుదాహరణములను పరిశీలించినచో దేశీయులైన నేమి, విదేశీయులైన నేమి ప్రభువు లగువారు ఇట్టి విద్యావంతులను ఆదరించి గౌరవించి, శిల్పమును పోషించువా రనియు, పరరాజులు దేశమును జయించినప్పుడు చతురులైన శిల్పాచార్యులను, తద్విరచితములైన కళాకావ్యరచనములను తమ దేశమునకుఁ గొనిపోయి తాము జయించిన రాజులను పరాభవించువా రనియు తెలియుచున్నది.

ఉపసంహారము

ఈ పై నుడివిన విషయము లన్నియు హైందవులైన

నేమి, హైందవేతరులైన నేమి, పూర్వులకుఁ గల కళాభిరతిని సహస్రకంఠముల నుచ్చైస్స్వనమున నుద్ఘోషించుచున్నవి. ఆరితేరి సిద్ధహస్తులైన శిల్పులు, స్థపతులు మొదలగు కళాకుశలులు దేశమునకు కీర్తితెచ్చు నలంకారములు. వారే దేశము సంపద. లలితకళాసంపద, శిల్పకళా విజ్ఞానము లేని దేశము దేశమే కాదని మన పూర్వులు భావించియుండినట్లు పూర్వోక్త విషయములవలన విశద మగుచున్నది. తుదకు పదునాఱు, పదునేడు, పదునెనిమిది శతాబ్దులందు తంజావూరు, మధురానగరములు రాజధానులుగ పరిపాలించిన నాయకరాజులు కూడ సుప్రసిద్ధులైన శిల్పాచార్యులను పోషించి, కళలను వృత్తివిద్యలను ఆదరించి రనుటకు వారికాలమున నిర్మింపఁబడిన గొప్పగొప్ప దేవాలయాదినిర్మాణములే తార్కాణము. విజయనగరాధిపతుల కాలమునను, తంజావూరు మధుర నాయకరాజుల కాలమునను హిందూదేవాలయ శిల్పము అత్యంతోన్నతస్థితికి వచ్చినది. ప్రజ్ఞాఢ్యులయిన యా కాలపు శిల్పుల రచనములు నేఁటికిని చెక్కు చెదరక, చూపఱకు వాని రచనామాధుర్యమునకు ఆశ్చర్యమును, నేఁటి కళాశైథిల్యమునకు విషాదమును గలిగించుచున్నవి.

ఈసంగతుల నన్నిటినిబట్టి చూడఁగా పూర్వము ప్రభువరేణ్యులు అగ్రహారముల నొసంగి వైదికవిద్య నెట్లాదరించిరో, బహుకళాకావ్యరచనములు గావించిన వృత్తివిద్యా విశారదులనుగూడ నట్లు సమానముగనే బహూకరించిరని స్పష్టపడఁగలదు. వేదశాస్త్ర పారంగతుఁడయిన చాందస

బ్రాహ్మణునిహస్తమున మతవిద్య కెట్టి యాధ్యాత్మికపు తీర్పు కలిగెనో అట్లే కుటీరవాసియు, నిరుపేదయు, నమాయకుఁడు నైన పారిశ్రామికునిచేతిలో వృత్తివిద్యయు కళాకుసుమముగ వికసించి దశదిశలఁ దన నెత్తావిని విరఁజల్లి సర్వజనానంద సంధాయకమై విరాజిల్లెను. అంతటియౌన్నత్యదశ నందిన యీ రెండు విధములగు విజ్ఞానవల్లరులకు గ్రామమే యాలవాలము; ప్రాథమిక క్రీడారంగము. పల్లెటూరి పారిశ్రామికుఁడు తన కర్మశాలలో వెలిఁగించిన యీ విజ్ఞానరత్నదీపము దేశాంతరములనుగూడ ప్రకాశవంతము చేసి, సౌందర్యరససృష్టికి పరమావధి యయినది. అట్టిది మన పూర్వపు వృత్తివిద్య. అంతటి నిరాండబరమైనది తద్విద్యావిధానము; అంతటి యుత్కృష్టమైనది దాని ఫలితము.

మన ప్రాచీన విద్యా సంస్థలు

మనపూర్వపు విద్యాపద్ధతి ఇప్పటి విద్యాపద్ధతికంటె నుత్తమమైన దయినను కాకపోయినను అశోక, కృష్ణదేవ రాయ, శివాజీలవంటి ప్రభుపుంగవులును, యుగంధర, తిమ్మరసాదులవంటి మంత్రివరేణ్యులును, కాళిదాస, భవ భూత్యాదులవంటి కవివతంసులును, నాగార్జున, శంకరా చార్యాదులవంటి మతసంస్కర్తలును విలసిల్లుటకు కారణ భూతమై, జాతీయాభ్యుదయమునకును, వాఙ్మయవికాసమున కును, దేశీయపురోభివృద్ధికిని దోడ్పడి, హైందవవిజ్ఞాన కాంతి కిరణములను నలుదెసలఁ బ్రసరింపఁజేసి, భారతజాతి కఖండ గౌరవప్రతిష్ఠలను సముపార్జించిపెట్టిన దగుటచేత నది సంస్తుతి పాత్రమును, చిరస్మరణీయార్హమును గాకపోదు. అందువలన రమారమి రెండువేలయేండ్లు మన జాతీయహృదయమును పూర్తిగ వశపఱుచుకొని, ఐహికాముష్మిక సుఖములకు దారి చూపిన మన పూర్వకాలపు విద్య ఎచ్చట నెట్లెట్లు వర్ధిల్లినదియు తెలిసికొనుట యుక్తము.

మన దేశచారిత్రము బౌద్ధయుగమున ఆరంభ మగు చున్నది బౌద్ధయుగమునకు పూర్వపు విద్యాసంస్థలనుగుఱించి మనకు బాగుగ తెలియదు; కాని వేదకాలమున పరిషత్తు లుండెడి వనియు, అచ్చటికి బహుశాస్త్రవేత్తలు, వేద వేదాంగవిదులు అయిన విద్వత్ప్రకాండులు చేరువా రనియు,

గురువు శిష్యునికి వాగ్రూపమున నే విద్య నేర్పుచుండె ననియు, గురువు నేర్పినదానిని శిష్యుఁడు కంఠస్థము చేయువాఁ డనియు మాత్రము మనకు తెలియును. అదియునుం గాక ద్విజులు మాత్రమే విద్య నభ్యసించువా రని కూడ మన మెఱుంగుదుము.

బౌద్ధయుగము

కాని సర్వవర్ణములవారికి అందుపాటులో నుండని యా విద్యాపద్ధతికి బౌద్ధయుగమునఁ గొంత మార్పు కలిగెను. ఈ వర్ణ మావర్ణ మనక యెల్ల వర్ణములవారును బౌద్ధమతమున చేరుట కవకాశము కలిగినట్లే బౌద్ధవిద్యాపీఠములలో విద్య నేర్చుకొనుటకుఁగూడ మంచి యవకాశము లేర్పడినవి. ఈ కాలమున నే గొప్ప గొప్ప విద్యాపీఠములు వెలసినవి. ఆ విద్యాపీఠములలో భరతఖండమునందలి సర్వవర్ణములవారు మాత్రమే కాక దేశాంతరవాసులుకూడ వచ్చి విద్య నభ్యసింపఁజొచ్చిరి. ఉత్తరహిందూస్థానమునఁ బేర్వడిన తక్షశిల, నాలంద, ఓదంతపురి మున్నగు గొప్ప విద్యాపీఠములు ఈ బౌద్ధయుగమున విరాజిల్లినవియే.

దక్షిణాపథమునఁ గూడ బౌద్ధయుగమే సమస్త కళలకు నుత్తేజన మిచ్చిన కాలము. అయినను అచ్చట నీ కాలమున విలసిల్లిన విద్యాపీఠములనుగుఱించి మనకు ఎక్కువగఁ దెలియరాదు. అజంతాగుహలలోని చిత్తరువులు, అమరావతి, జగ్గయ్యపేట, నాగార్జునునికొండలందలి స్తూపనిర్మాణములు — ఈ మొదలగునవియే దక్షిణాపథమున బౌద్ధకాలపు

కళాభిరుచిని దెలుపు గొప్ప యుదాహరణములుగ నిలిచి యున్నవి. ధాన్యకటకము, వేఁగి, కాంచీపురము, శ్రీశైలము - ఇవి యా కాలమున పేరొందిన విద్యాపీఠము లని తెలియ వచ్చుచున్నది.

శాతవాహనవంశజు లాంధ్రదేశమును పరిపాలించుచుండిన కాలమున కృష్ణానదీతీరస్థమయిన ధాన్యకటకము దక్షిణాపథనగరరాజముల కవతంసమై యలరారినది. ఇప్పుడు దానిని ధరణికోట యందురు. ధాన్యకటకము ప్రతిష్ఠయంతయు బౌద్ధయుగము నాఁటిదే. అది బౌద్ధ సంఘారామములతో విలసిల్లుచు బౌద్ధులకు క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్దులందు పవిత్రమయిన మతపీఠముగ నుండెను. బౌద్ధమతస్థులు రెండవ బుద్ధునిగ పరిగణించు ఆర్య నాగార్జునుని కాలమున ఈ ధాన్యకటకము విద్యాపీఠమయి మిగుల ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఇది బ్రాహ్మణవిద్యకును, బౌద్ధవిద్యకునుగూడ నిలయమై యుండెడిది. ౭,౭౦౦ ల బౌద్ధ భిక్షువులతోను, ఆఱు కళాశాలలతో కూడిన యొక విశ్వవిద్యాలయముతోను విలసిల్లు టిబెట్టు(త్రివిష్టపము)నందలి 'లాసా' నగరము సమీపమున నున్న 'డాపంగ్' సంఘారామము ఈ ధాన్యకటక సంఘారామము నాదర్శముగఁ గైకొనియే నిర్మింపఁబడినదని టిబెట్టు చరిత్రకారులు తెలుపుచున్నారు. ధాన్యకటక సంఘారామ విశ్వవిద్యాలయములనుగుఱించిన వర్ణనములు నాలంద, విక్రమశిల విహారములయందలి పుస్తకభాండాగారములలో పదిలపఱుపఁబడి యుండెడివఁట. క్రీస్తుశకము ఏడవ శతాబ్దియందు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిన

యువాన్‌చాంగ్ అను చీనాదేశపు బౌద్ధయాత్రికుఁడిచట మిక్కిలి రమ్యములైన బౌద్ధనిర్మాణము లనేకములను తాను చూచినట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

ఇట్లే వేఁగి లేక వేంగి కూడ బౌద్ధయుగమున గొప్ప సంఘారామముతో విరాజిల్లి గొప్ప విద్యాపీఠముగఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. అచ్చటి సంఘారామమున పెక్కు 'అంతస్తులు గల హర్మ్యములును, సొగసుగ చెక్కఁబడిన స్తంభములచే నలంకరింపఁబడిన యితర గృహములును' ఉండినట్లును, 'ఈ యారామము ప్రోల నూఱడుగుల యెత్తు గల యొక స్తూప' ముండినట్లును, 'ఇచ్చటి బుద్ధవిగ్రహమును శిల్పి తన నేర్పంతయుఁ జూపి కళలూరునట్లు చెక్కినట్లును' తెలియుచున్నది. ఈ వేంగివిద్యాపీఠమునకు శ్రీ దిఙ్నాగాచార్యులవారు అధ్యక్షులుగ నుండిరి.

ఈ కాలముననే దక్షిణాపథమున విలసిల్లిన మఱియొక విద్యాపీఠము కాంచీపురము. ఇదికూడ ధాన్యకటక విద్యాపీఠమువలె బ్రాహ్మణ బౌద్ధవిద్యలు రెంటికి నిలయముగ నుండెను. పెక్కు సంఘారామములతో శోభిల్లిన యీ నగరరాజము బౌద్ధమతము క్షీణించినపిదపఁ గూడ బ్రాహ్మణ మతమునకు పట్టుగొమ్మయై కీర్తి వహించినది. కాంచీపురము రాజధానిగ పరిపాలించిన పల్లవరాజులు విద్యలను కళలను గూడ పోషించి శిల్పుల నెక్కువగ నాదరించియున్నారు. ఎంతవఱకు సత్యమో కాని, క్రీస్తుశకము మూఁడవ శతాబ్ది యందు కాశీప్రాంతములనుండి బౌద్ధు లనేకు లిచ్చటికి వచ్చి

నట్లేకాక ఈ పల్లవరాజ్యముననుండియే బౌద్ధభిక్షువులు విజ్ఞానజ్యోతిని గొనిపోయి సింహళమునుగూడ ప్రకాశవంతముగ చేసినట్లు చెప్పెదరు. క్రీస్తుశక మేడవశతాబ్దియందు దక్షిణాపథమునకు వచ్చిన యువాన్‌చాంగ్ ధాన్యకటకము మొదలు కాంచీపురమువఱకు ననల్పశిల్పకళాకౌశలముతో నలరారు పెక్కు దేవాలయములను, బౌద్ధనిర్మాణములను జూచినట్లు తెలిపియున్నాడు. ఇట్లు బౌద్ధ యుగమునను, పల్లవరాజుల పరిపాలనమునను కాంచీపురమున విద్యలు చక్కగ వర్ధిల్లినట్లు మన కనేకనిదర్శనములవలన తెలియుచున్నది. బ్రాహ్మణమతము పునరుద్ధరింపబడినకాలమునఁగూడ కాంచీపురము గొప్ప విద్యాపీఠముగనుండి గొప్ప 'ఘటికాస్థాన'మని పేర్వడసెను.

బౌద్ధయుగమునందలి గొప్పసంఘారామములలో శ్రీశైల మొకటి. ఇచ్చటి సంఘారామమునుగుఱించి వ్రాయుచు డాక్టరు బర్గెస్ దొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు: 'ఇచ్చటికి వచ్చి నివసింపవలసినదని ఆర్య నాగార్జునుఁడు బౌద్ధభిక్షువుల నాహ్వానించి ఈసంఘారామమున బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన ముఖ్యగ్రంథములను, వాని వ్యాఖ్యానములను సంపాదించి యుంచెను'. ఈ విధమున శ్రీ పర్వతసంఘారామము పెద్ద పుస్తక భాండాగారముతో విలసిల్లిన గొప్ప విద్యాపీఠము. చరమదశలో నాగార్జునాచార్యుని నివాసమై యిది పేరుకెక్కినది. బౌద్ధయుగము కడచినపిదప ఇది కదంబరాజపుంగవులకు వశమై, కాలక్రమమున బ్రాహ్మణ క్షేత్రమయి పేరెన్నికఁ గాంచెను.

ఈ పై సంగతులను గమనించినచో బౌద్ధయుగమున సంఘారామములు విద్యానిలయములుగ నుండినట్లు మనకు బోధపడును. బౌద్ధసన్న్యాసు లీ సంఘారామములందు నివసించుచు విద్యాపిపాసార్థితులకు విద్యాప్రదానముఁ గావించుచుండువారు.

హిందూయుగము

బౌద్ధయుగమును వదలి తదనంతరహిందూయుగమునకు వచ్చినచో మనకు గొప్పమార్పు గోచరమగును. బౌద్ధయుగమునందువలె తక్షశిల, నాలందలవంటి విశ్వవిద్యాలయములు మనకుఁ గాన్పింపవు. విద్య యంతయు బౌద్ధయుగమున బౌద్ధభిక్షువుల యధీనమునం దున్నట్లుగనే యీ యుగమున బ్రాహ్మణుల యధీనమునం దుండెను. బౌద్ధమతమునందలి సర్వమత సమాదరణీయములయిన సిద్ధాంతములను, సర్వజనాదరపాత్రములయిన యాకర్షణములను అన్నిటిని దన మతమున పొందుపఱిచి దానికి జనరంజకముగ నూతనత్వము నాపాదించి బ్రాహ్మణుఁడు మరల విజృంభించిన తనమతముతోపాటు తన్మతావరణములోనికి వచ్చిన హిందూసంఘమునకంతకు మతగురువే కాక విద్యాగురువునై యాచార్యత్వము వహించెను. బ్రాహ్మణుఁ డాచార్యుఁడై నేర్పిన యీ బ్రాహ్మణవిద్య కారంభకాల మేదియో, ఎప్పు డెప్పు డేయే విధమున విద్య నభ్యసింపవలయునో—ఈ మొదలగు విషయము లన్నియు సంస్కృతధర్మశాస్త్ర వాఙ్మయమువలన విశదమగుచున్నవి.

గురుకులములు

వేదవేదాంగవిదులైన బ్రాహ్మణు లెచ్చట నున్న నచ్చటికి కరిగి విద్యార్థులు గురుకులవాసము చేసి విద్య నార్జించు వారు. గురువు శిష్యుని కుమారునిగ భావించి యాదరించు వాఁడు. శిష్యుఁడు తన వినయవిధేయతలచేతను, భక్తిశ్రద్ధల చేతను, సపర్యలచేతను గురువును మెప్పించి ఆతని మన్న నలకు పాత్రుఁడగువాఁడు. చంద్రుని వెన్నెలవలె గురువును శిష్యుఁడెల్లప్పుడు ననుసరించి యుండువాఁడు. గురుజనపూజన ము, అధ్యయనము తక్క అతనికి వేఱుచింతలు లేవు. ఈవిధ మున నిల్లు వదలి, తల్లిదండ్రులను వదలి గురుకులవాసము చేసి విద్య పరిపూర్తిగ నేర్వవలయు నన్న పండ్రెండేండ్లు మొదలు నలువది యెనిమిదేండ్లవఱకు పట్టుచుండెడిది. కొంద ఱు కులపతులయొద్ద విద్యాభ్యాసము పదునాఱేండ్లతోనే ము గించువారు.

విద్యపూర్తియైన 'స్నాతకు'లకు కులపతి సదుపదేశము చేసి వారిని దీవించి స్వగృహమునకుఁ బంపువాఁడు. విద్య పూర్తి యగునంతవఱకు ఆర్యవిద్యార్థి బ్రహ్మచర్యవ్రతము నే పరిపాలించుచుండవలెను. విద్య పూర్తి గావించుకొని శిష్యుఁడు స్వగృహమును గూర్చి వెడలిపోవునప్పుడు గృహస్థుఁడగువాఁడు ఆతనిని గౌరవమర్యాదలతో తన గృహమున కాహ్వానించి తనకూఁతురి నిచ్చి పరిణయముఁ గావించి కన్యాప్రదానఫల మును సంపాదించుకొని చరితార్థుఁ డగువాఁడు. ఇప్పటివలె వర శుల్క కన్యాశుల్కములు కాని, కన్యాప్రదాతలకు కష్టములు

కాని యుండెడివి కావు. ఈపూర్వవిద్యాపద్ధతి యంతయు మాఱిపోయినను, గురుకులవాసశ్రమ కాని, కులపతిసంప్రాజనబాధ కాని యిప్పుడు తప్పిపోయినను, తుదకు వేదాధ్యయనమే ఆకాశపుష్ప మగుచున్నను బ్రాహ్మణ సంఘమున వివాహకాలమున 'స్నాతకము', కాశీప్రయాణము, వరుని బ్రతిమాలి తోడ్కొనివచ్చి కన్య నొసంగి పెండ్లిచేయుట - అను నీయాచారములు మాత్రము పూర్వపువిద్యా పద్ధతిని జ్ఞాపకముచేయు పరిశిష్టములై నిలిచియున్నవి.

బ్రాహ్మణవిద్య

బౌద్ధయుగానంతరము వర్ధిల్లిన విద్య యంతయు బ్రాహ్మణవిద్య, యనఁగా కేవలము వేదశాస్త్రములకు సంబంధించినవిద్య. సాంకేతికవిద్య (Technical Education) అనఁగా వాస్తుశిల్పాదిపరిశ్రమలకు సంబంధించినవిద్యను బ్రాహ్మణుఁడితరులకు వదలిపెట్టెను. హేతు, ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానములకుఁ దోడ్పడు విద్య కంతకుఁ దా నధికారియై ప్రభుపుంగవుల గౌరవ సమ్మానములకు పాత్రుఁ డయ్యెను.

చతుర్దశవిద్యలు

ఋగ్యజుస్సామాథర్వము లనియెడు నాలుగు వేదములు, శిక్షా, వ్యాకరణ, కల్ప, నిరుక్త, జ్యోతిశ్శాస్త్ర ఛందశ్శాస్త్రము లనఁబడు నాఱు వేదాంగములు, మీమాంస న్యాయము అనుదర్శనములు, పురాణములు, ధర్మశాస్త్రములు — ఇవి ఆర్యకుమారుఁడు విద్యార్థియై చదువవలసిన విద్యలు : పదునాలుగు.

విద్య లెన్ని యను విషయమున కొన్ని మతభేదములు కలవు. కొందఱు పదునాలు గనిరి. మఱికొందఱు పదునెనిమిదనిరి. ఇఁక గొందఱు ముప్పదిరెం డనిరి. పై నుడివిన పదునాలుగు విద్యలకు నుపవేదములైన యాయుర్వేద, గాంధర్వవేద, ధనుర్వేద, స్థాపత్యములు (శిల్పము మొదలగు సాంకేతిక విద్యలు) నాల్గింటిని జేర్చిన పదునెనిమిదివిద్య లగుచున్నవి. కాలము గడచినకొలఁది వీనిసంఖ్య పెరుఁగుచువచ్చినది. శుక్రుఁడు మొదలగువారు విద్యలను కళలను విడఁదీసినను కాలక్రమమున కొన్ని విద్యలు కళలలోఁ గలసిపోయినవి. అయినను చతుష్షష్టికళలు వేఱు, వేదవేదాంగాదివిద్యలు వేఱు అను ప్రాచీనవిభాగముమాత్ర మంతరింపలేదు. ఈవిధమగు బ్రాహ్మణవిద్య ముఖ్యముగ (౧) ఘటికాస్థానములు, (౨) అగ్రహారములు, (౩) దేవాలయములు (౪) మఠములు అను నాలుగు విధములగు సంస్థలలో పెరిఁగి పెంపుఁగాంచినది.

ఘటికాస్థానములు

ఘటికాస్థానములు విద్యాపీఠములని తెలిసినను వీనిని గుఱించిన వివరములు మాత్రము మనకు తెలియవచ్చుట లేదు. ఘటికాస్థానములు ముఖ్యముగా దక్షిణాపథమునందలి శాసనములందు మాత్రమే పేర్కొనఁబడినవి. వేంగీచాళుక్య వంశజుఁడైన మొదటి జయసింహవల్లభుని విడమఱ్ఱుశాసనమున నిట్టి ఘటికాస్థాన మొకటి పేర్కొనంబడినది. ఈశాసనము ననుసరించి వేంగీచాళుక్యరాజ్యమున నీ జయసింహవల్లభుని కాలమున (క్రీ. శ. ౬33 - ౬౬౬) అసనపురమునం దొకఘటి

కాస్థాన ముండెననియు అందు జయసింహావల్లభమహారాజువల ననుండి నిడమఱ్ఱుగ్రామమును దానముగ ప్రతిగ్రహించిన కాటిశర్మ పితామహుఁడయిన మండశర్మ 'ఘటికాసామాన్యుఁ' డనియు తెలియుచున్నది. ఘటికాసామాన్యుఁ డనఁగా ఘటికాస్థానమునందలి యొకయధ్యాపకుఁ డనియో సభ్యుఁ డనియో తలంపవలసియుండును. కాంచీపురముకూడ బ్రాహ్మణవిద్య ప్రబలిన దినములలో పేరుమోసిన ఘటికాస్థానముగ నుండెనని యిదివఱకే చెప్పఁబడినది. కదంబవంశప్రభువులకు మూలపురుషుఁడైన మయూరశర్మ తన గురువగు వీరశర్మతో పల్లవరాజుల రాజధానియైన కాంచీపురమునకు బైలుదేఱి వెళ్ళెననియు, అతఁడు ప్రవచనమున గొప్పపండితుఁడు కావలెనను కోర్కెతో అన్ని ఘటికలకును వెళ్ళి గొప్ప ఆశుతర్కకుఁడు (Debator or disputant) అయ్యె ననియు నొకశాసనము తెలుపుచున్నది. కాంచీపురమునేలిన (రెండవ) నరసింహావర్మయను పల్లవరాజు బ్రాహ్మణుల ఘటికాస్థానమును నిర్మించెనని వేఱొక శాసనమునఁ గలదు. భరతక్షేత్రమున కలంకార ప్రాయమైన కర్ణాటక సీమయందలి కుంతలదేశము 'ధర్మక్కె నెమ్మణముం భోగక్కాగరముమాద ఘటికాస్థానము' మని ధర్మమునకు సహకారకములును, భోగముల కాకరములు నగు ఘటికాస్థానములకు నెల వని మఱియొక శాసనము నుడువుచున్నది. ఈ యుదాహరణములవలన ఘటికాస్థానమనఁగా విద్యకును, ధర్మమునకును ఆలవాలమైన విద్యాపీఠమనియు, నది రాజపోషణమున వర్ధిల్లుటచేత భోగముల

శాకర మనియు నూహింప వీలగుచున్నది. ఘటికాశ్రమ మెట్లు నిర్మింపవలసినదియు ఉత్తంకుఁడు సామవేదమున చెప్పినట్లు శాసనములందు వ్రాయఁబడినది. ఇంతకంటె నీ సంస్థనుగుఱించిన వివరములు మనకు తెలియవు.

అగ్రహారములు

ఘటికాస్థానములమాట యెటు లున్నను అగ్రహారము పూర్వకాలమున సుప్రసిద్ధమైన విద్యాసంస్థగ నుండె ననుట నిర్వివాదాంశము. మానసారమను సుప్రసిద్ధ పురాతన శిల్పశాస్త్రమున, విన్యాసరీతుల ననుసరించి పండ్రెండు విధములైన గ్రామభేదములు పేర్కొనఁబడినవి. అందు అగ్రహార మనునది యొకటి. అది విద్వాంసులైన విప్రవరులకు స్థానము. కామికాగమము ౨౭-వ పటలమున నిది మంగల మనికూడ వర్ణింపఁబడిన దని మానసార మిట్లు తెలుపుచున్నది:

విప్రై ర్విద్వద్భి రాభోగ్యం మంగలం చేతి కీర్తితం
అగ్రహార స్తదే వోక్తం విప్రేంద్రైః కామికాహ్వయే.

కన్నడ దేశమునను, ఆంధ్రదేశమునను అగ్రహారమగ్రహారమే కాని ద్రవిడదేశమున దానికి మంగల మనియు, చతుర్వేదిమంగల మనియు పేర్లు కలవు. చాళుక్యచోళు లాంధ్రదేశమును పరిపాలించుచుండిన కాలమునఁ గలిగిన ద్రావిడ సంపర్కమువలన నాఁడు మన తెలుఁగుదేశమునఁగూడ నచ్చటచ్చట నరుదుగనైన నొకటి రెండు చతుర్వేదిమంగలముల పేరులు వినఁబడుచున్నవి. ప్రోలునాఁటియందలి వీరచోడచతు

ర్వేదిమంగల మిట్టిదే. కాకినాడ, పిఠాపురప్రాంతములకు ప్రాచీనకాలమున ప్రోలునాఁ డని పేరు.

అగ్రహారము లన్నియు వైదికవిద్య వ్యాపింపఁ జేయుటకై తద్విద్యాభిమానులైన రాజులు, నాయకులు జమీన్ దారులు మొదలగువారు బ్రాహ్మణుల కొసంగినవియే. సపదక్రమాను క్రమాధీత వేదద్వయులు, సకలోపనిషత్పురాణేతిహాసానేక ధర్మశాస్త్రవిదులు, అగ్నిష్టోమయాజులు, యజ్ఞాగమమంత్రార్థతత్వజ్ఞులు, యజన యాజన అధ్యయన అధ్యాపనాది షట్కర్మ నిరతులు అయిన బ్రాహ్మణులకు రాజులు ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలముననో, సూర్య చంద్రగ్రహణములనిమిత్తముననో, ఇతర పర్వదినముల సందర్భముననో లేక పట్టబంధ సమయముననో గ్రామముల నగ్రహారములను జేసి సర్వకరపరిహారముగ నొసంగువారు. ఆయగ్రహారమువలన వచ్చు రాబడి ననుభవించుచు, విద్యార్థులై వచ్చినబాలురకు విద్యాప్రదానముఁ గావించుచు, జీవనోపాధినిమిత్తము వేఱుచింతలు లేక బ్రాహ్మణులు సుఖముగా కాలక్షేపము చేయువారు. కొన్ని కొన్ని యగ్రహారములందు ప్రత్యేక మిట్టిట్టి విద్యలు నేర్పు నధ్యాపకుల కిన్నిన్ని వృత్తు లనికూడ నేర్పాటు లుండెడివి. వీరచోడచతుర్వేదిమంగలమున నట్లే. విద్యాదివృత్తులనుగుఱించి తెలుపు వీరచోడచతుర్వేదిమంగలశాసనమునందలి భాగ మీ క్రింద పొందుపఱుపఁబడుచున్నది :

అత్ర వ్యాకరణం వ్యాచక్షాణస్య
వృత్త్యర్థం భాగ ఏకః
మీమాంసా వ్యాఖ్యాత్రే ద్వౌ
వేదాంతం వ్యాఖ్యాతు రేకః
ఋగ్వేద మధ్యాపయితు రేకః
యజుర్వేద మధ్యాపయితు రేకః
సామాని గాపయితు రేకః

రూపావతారం వ్యాచక్షాణ స్యైకః
పురాణం వాచయితు రేకః
వైద్య స్యైకః
అంబష్ఠ స్యైకః
విషవాదిన ఏకః
జ్యోతిర్వేద ఏకః

ఈవిధమున ఋగ్వేద, యజుర్వేద, సామ వేదములను, మీమాంసా, వేదాంత, వ్యాకరణ, రూపావతారములను బోధించువారికి మాత్రమే కాక పురాణము చెప్పువానికిని, వైద్యునికిని, వ్రణవైద్యము మొదలగువానిని జేయు మంగలికిని, విషవైద్యునికిని, జ్యోతిష్కునికినిగూడ నగ్రహారములందు వృత్తు లుండెడివి. పూర్వము గ్రామములు కాని, అగ్రహారములు కాని ఇతర గ్రామములమీఁదను, ఇతర పట్టణముల మీఁదను ఆధారపడకుండ తమ జీవనమును తాము స్వయముగఁ గడపుకొనుట కేయేవృత్తులవా రావశ్యకమో అట్టి వారి కందఱికి వృత్తు లుండెడివి.

అగ్రహారముల నొకవిధమగు విద్యాపీఠములు (Chartered Universities) అని నుడువ వచ్చును. రాజొసంగిన యగ్రహారమునో, వృత్తులనో యనుభవించుచు గురువు చదువుచెప్పువాఁడు; శిష్యుఁడు గురుకులమున చేరి మాధుకరవృత్తిని జీవించుచు విద్య నేర్చుకొనుచుండువాఁడు. గురువునకు జీవనోపాధిని గుఱించిన విచార ముండెడిది కాదు. శిష్యునికి భోజనము కొఱకు వెదకికొనవలసిన ప్రయాస ముండెడిది కాదు.

ఏకభోగ, బహుభోగములు :— అగ్రహారములు సాధారణముగ ఏకభోగములుగను, బహుభోగములుగను ఉండెడివి. ప్రత్యేక మొక్కని హక్కు భుక్తములలో నుండు నగ్రహారము నేకభోగ మందురు. ఒక్క యగ్రహారముననే పెక్కుమంది బ్రాహ్మణులకు వృత్తు లుండి యది గణభోగ్య మయినచో నట్టి దానిని బహుభోగ మందురు. ఏకభోగ మయినను బహుభోగ మయినను అగ్రహారము ప్రత్యేకము బ్రాహ్మణుల యాశ్రమవాటిక యగుటచేత నందు బ్రాహ్మణేతరులు నివసించుట కవకాశ ముండెడిదికాదు. అధ్యయన అధ్యాపనాది షట్కర్మనిరతు లయిన బ్రాహ్మణు లెప్పుడును వ్యవసాయము చేయువారు కాకపోవుటవలన అగ్రహారపు భూములను సేద్యము చేయుటకు కొంతమంది రైతులు కావలసివచ్చువారు. వీరు నివసించుట కగ్రహారముల నంటి చిన్నపల్లె లుండెడివి. వీనికి పూళ్లని పేరు. పూఁడి పదాంతములయిన యిప్పటి గ్రామములలో నన్నియుఁ గాకపోయినను చాలభాగము కొంచెమించు మించుగ నిట్టివే యని నుడువవచ్చును. అగ్రహారమునకు కావలసిన కూరగాయ లన్నియు పూఁడినామాంచితము లయిన పల్లెలలో పండింపఁబడును. ఈపూళ్లకే సంస్కృతమున గ్రామగ్రాసపుఁబల్లె లనియు, గ్రామోపహారము లనియుఁగూడ పేర్లు కలవు. సాధారణముగ రాజు లగ్రహారదానముఁ గావించునప్పుడే వానితో నిట్టి పూళ్లనుగూడ నేర్పఱిచి యిచ్చువారు.

‘సర్వకరపరిహారము ’గను, గ్రామగ్రాససహితము గనుమాత్రమే కాక దాతయైన భూతలపతి ‘సధాన్య

హిరణ్యాదేయము 'గను, 'సదండదశాపరాధము 'గను, 'సో త్పద్యమాన విష్టికము 'గను, 'చాటభటదూతరాజపురుషా ప్రవేశనీయము ' గను అగ్రహారములను దాన మొసంగు వాఁడు ; అనఁగా దాన మొసంగిన యగ్రహారమునకు పన్నుపర్యాయము లుండెడివి కావు. అగ్రహారముననుండి రాజునకు చెల్లవలసిన ధాన్యరూపమైనట్టియు, ధనరూపమై నట్టియు రాబడి ప్రతిగ్రహీతలది. రాజు దానము నొసంగు నప్పుడే అగ్రహారమున ప్రజలు చేయు దశాపరాధములను విచారించి దండము (జరిమానా) విధించుటకును, దండిం చుటకును అధికారస్వామ్యముల నగ్రహారికులకే వదలివేయు వాఁడు. రాజునకు చేయఁబడవలసిన వెట్టివేములు సయితము దానముతో నగ్రహారికులకే చెందుచుండెను. విద్యార్థుల విద్యాభ్యాసమునకుఁ గాని, అగ్రహారశాంతికిఁ గాని భంగము కలుగకుండుటకై సైనికులు (చాటభటులు — Regular or Irregular troops) గాని, దూతలు (Messengers) కాని, రాజ పురుషులు (King's Servants) కాని అగ్రహారములలో ప్రవే శింపరా దనునిబంధనముతోనే రాజు అగ్రహారమును దాన మొసంగువాఁడు. అగ్రహారదాననిబంధనములలో నెల్ల ఈ నియమమే కడు ముఖ్యమైనది. వ్యవహార, దోష (సివిలు, క్రిమినలు)విచారణముల కగుసర్వాధికార, స్వామ్యములందును ప్రభుత్వముతో నెట్టి సంబంధమును లేక సర్వతంత్రస్వతం త్రమై యుండు నాయగ్రహారమున విద్యావిధాననిర్ణయ మునఁ గాని, అగ్రహారకార్యనిర్వహణమునఁ గాని, దోష వ్యవ

హారవిచారణమునఁ గాని బ్రాహ్మణేతరుల కెవ్వరికి నధి కారము లేకపోవుటయే కాక వారి కెవ్వరికి బ్రాహ్మణుని యనుమతిమీఁద తక్క నాయగ్రహారమున ప్రవేశించుటకైన హక్కుండెడిది కాదు. ఈకారణముననే కావచ్చు, ముఖ్యముగ పంచమవర్ణమువా రగ్రహారపు వీథులందు నడవరా దను నిబంధనము కలిగినది. పూర్వపు విద్యాపద్ధతి యంతరించినను, పాశ్చాత్య నాగరకతాఘాతమున ప్రాచీనబ్రాహ్మణాచారధర్మ ములు శిథిలము లయినను ఆ నిబంధనము మాత్ర మిప్పటికి నిలిచిపోయినది. ఈ నియమములను నిబంధనములను బరిశీ లించినచో రాజుల కగ్రహారము లన్న నెట్టి గౌరవప్రిపత్తు లుండెడివో, విద్యార్థుల విద్యాభ్యాసమునకు భంగము కలుగ కుండ రా జెట్టి జాగ్రత తీసికొని, బ్రాహ్మణుని కెట్టి స్వేచ్ఛ నొసంగుచువచ్చెనో తెలియఁగలదు. ఈవిధమున నగ్రహార మొక చిన్న సంస్థానముగ నుండెను. బ్రాహ్మణుఁడు దాని కధిపతియై రాఁగల సంతతి వారి భావిభాగ్యోదయము నా కాంక్షించి సంస్కృతి సూత్రములను పురివెట్టుచుండువాఁడు. ఈ కారణముననే ప్రాచీనకాలమున హిందూదేశమున నే యుద్యమము బయలుదేఱినను అది యెల్ల సంస్కృతికి సంబం ధించినదిగనో, మతమునకు సంబంధించినదిగనో యుండుచు వచ్చెను. అట్టి యుద్యమము లన్నియు పల్లెటూరినుండియే ప్రభ వించి దేశము నంతయు కంపింపఁజేయుచుండెడివి.

కొన్ని కొన్ని చోట్ల అగ్రహారములను చేసి బ్రాహ్మ ణులకు దానమొసంగునప్పుడు అమితవిద్యాభిమానులైన రా

జులు నాయకులు మొదలగువారు కొంద అగ్రహారములందలి బ్రాహ్మణులకు గృహములను కట్టించియిచ్చుట యటుండ నొక్కొక్క గృహమునకు కావలసిన సర్వవిధములైన పరికరములను, సంబారములనుగూడ నిచ్చుచు వచ్చినట్లును శాసన నిదర్శనములు కొన్ని కలవు. ఈక్రింద నుదాహృతమైన శాసన భాగ మట్టిదే.

గృహాన్ విధాయ విపులాన్ వృత్తివృత్తి విభాగతః
శయ్యోపధానపర్యంక విచిత్రాస్తరణాసనైః
దేవోపకరణై ర్గోభి ర్గృహోపకరణై స్తథా
శాలితండులముఖ్యైశ్చ ధనధాన్యై ర్గుడై ర్ఘృతైః
తిలాదిసర్వసంభారై స్సంభృతాం స్తాన్ గృహోత్తమాన్
ప్రవేశ్య ద్విజవర్యాంశ్చ పత్నీపుత్రయుతాన్ ముదా
వస్త్రియుగ్మంచ సోష్ణీషం కౌశేయం రత్నకుండలే
అంగుళీయకముఖ్యాని కల్పయిత్వా పృథక్ పృథక్
వస్త్రాభరణతాటంక కంఠసూత్రాది భూషణైః
బ్రాహ్మణాంశ్చ సపత్నీకాన్ పూజయిత్వాతిభక్తితః
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం ప్రదదౌ నృపః.

ఈరీతి నగ్రహారము లన్నియు విద్యానిలయములుగ ప్రసిద్ధి వహించినట్లును, మన ప్రాచీన విద్యాసంస్థలలో అగ్రహార మగ్రగణ్యముగ నుండినట్లును అంగీకరింపక తీరదు.

మహాసభలు: పంచాయతీలు :— అగ్రహారములకైన నేమి, గ్రామములకైననేమి మహాసభ లుండెడివి. ఈసభలే ఆయాయగ్రహార, గ్రామ వ్యవహారములను చక్కబెట్టు

చుండెడివి. అగ్రహార వ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుట కేర్పడినవారికి మహాసభవారనియు, సభవారనియు, మహాజనులనియు పేర్లుండెడివి. ఒక్కొక్క యగ్రహారము వైశాల్యమునుబట్టియు, వ్యవహారమునఁ జూపవలసిన దక్షతనుబట్టియు సభవారిసంఖ్య కొన్ని కొన్ని చోట్ల తక్కువగను, కొన్ని కొన్ని చోట్ల నెక్కువగను ఉండెడిది. ఇట్లే గ్రామవ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుట కేర్పడిన సభకు పంచాయతీసభయని పేరు. అగ్రహారమహాసభలకును, గ్రామపంచాయతీసభలకును గల భేదమును గుఱించి యిచట వ్రాయుట యప్రస్తుతము.

ప్రత్యేకము విద్యాప్రదానమునిమిత్తము గాని, లేక దేవస్థానముల నిమిత్తము కాని చేయఁబడు దానధర్మముల కీ సభవారు ధర్మకర్తృత్వము వహించువారు. విద్యావిషయకమైనట్టి కాని, మఱి యితర ధర్మకార్యములకు సంబంధించినట్టి కాని దానధర్మములు కొన్ని కొన్ని చోట్ల ఈసభవారి పరముగనే చేయఁబడుచుండెడివి. అట్టి సందర్భములలో సభవారే దాత యాశయముల కనుగుణ్యముగ నాయాధర్మకార్యముల నాచరణమునకు తెచ్చుటకు తగిన కట్టుబాటులు చేయుచుండువారు. దక్షిణ హిందూదేశమున మన కీ విధమయిన శాసనములనేకములు కానవచ్చును.

పుదుచ్చేరి సమీపమునఁ గల బాహుగ్రామమున నిట్టి శాసన మొకటి కలదు. అది కాంచీపురము రాజధానిగ నేలిన నందివర్మకుమారుఁడగు నృపతుంగదేవని కాలము నాఁటిది: అనఁగా క్రీస్తుశకము తొమ్మిదవ శతాబ్ది యంద

లిది. నృపతుంగదేవని ప్రధాని — కురుకులోద్భవుఁడును, బళాలివంశ మార్తాండుఁడు నగువాఁడు తన ప్రభువు నను మతితో బాహుగ్రామవిద్యాస్థానమునకు మూఁడు గ్రామములను దాన మొసంగి వానిని ఆ గ్రామసభవారి వశము చేసెను. ఊర్మివంశసమాకులమై క్రిందికిఁ దిగు మందాకినీ నది నేవిధముగా ధూర్జటి తన జటలో నిలిపి వహించెనో అట్లే సభవారుకూడ పదునాలుగు గణములతోడం గూడిన విద్యానదిని వశముచేసికొని కాపాడిరి.

దేవాలయములు

అగ్రహారములకు పిదప పరిగణింపఁదగిన ప్రాచీన విద్యాసంస్థ దేవాలయము. పూర్వకాలమున దేవాలయముతో సరి పోల్పఁదగిన మహాసంస్థ ఇంచుమించుగ లేదనియే చెప్పవచ్చును. అది మతధర్మముల నుద్బోధించు గురుపీఠము; వేదచోదిత విద్యాప్రదానముఁ గావించు విద్యానిలయము; మతబోధకు లుపన్యాసములుచేయు నుపన్యాసవేదిక; శాస్త్రజ్ఞులు వాక్యార్థములు గావించు సభాభవనము; పౌరాణికు లితిహాసములు వినిపించు సత్రశాల; భాగవతోత్తములు పరమేశ్వరారాధనముఁ గావించు పూజా మండపము. అట్టిది పూర్వకాలపు దేవాలయము. సాధ్యమైనంతవఱకు ప్రాచీన గ్రామజీవనము కలఁకఁ బాఱకుండ జాగ్రతగ కాపాడుచు వచ్చిన మహాసంస్థయదియే.

దేవాలయము గొప్ప విద్యాసంస్థయై వైదికవిద్యకు గొప్ప యాలంబముగ నుండినట్లు ముఖ్యముగ దక్షిణాపథము

నందలి ప్రాచీన శాసనముల ననుసరించి తెలియవచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమున దేవస్థానములకుఁ జేయఁబడుచుండిన దానధర్మములలో విద్యాప్రదానమునకుఁగూడ నేర్పాటు లుండెడివి. మండలేశ్వరులు, సైన్యాధిపతులు, రాజులు, చక్రవర్తులు విద్యాభిమానమును, సుతాభిమానమును గలిగి యొకప్పుడు కాకపోయిన మఱియొకప్పుడైన తాము దేవస్థానములకు చేయు దానధర్మములలో విద్యాప్రదానమునకుఁగూడ నేర్పాటులు చేయువారు. దానంజేసియే దేవస్థానముకూడ విద్యానిలయమై పేరొందఁగలిగెను. ఇట్టి విద్యావిషయకపు టేర్పాటులు కలిగిన యొక దానశాసనము దక్షిణార్కాడుమండలము నందలి త్రిభువణిగ్రామమునఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇది చోళదేశమును పరిపాలించిన రాజకేసరివర్మాభిధానుఁడగు (మొదటి) రాజాధిరాజు కాలమునాఁటిది (క్రీ. శ. ౧౦౧౮—౧౦౫౦). ఈరాజుయొక్క ముప్పదవయేఁట రాజేంద్రచోళుని కారోగ్యాభివృద్ధి యగునట్లుగా సేనాపతియైన రాజేంద్రచోళ మహాబలి బాణరాయ రనునతఁడు 'రాజేంద్రచోళనుత్తమాగ్ర' మను పేరఁబరఁగు ధర్మముఁ గావించెను; తద్ధర్మమునకు సంబంధించిన కార్యవివరముల నాచరణమునకుఁ దెచ్చుటకై ఆగ్రామమునందలి మహాసభవా రచ్చటి సభామండపమున సమావేశమై సంవత్సరమునకు ౧౨,౦౦౦ ల కలములధాన్యము వచ్చు ౭౨ వేలీలభూమి కొని, దేవరల హవిర్బల్యర్చనాదులకును, ఉత్సవాదులకును, శ్రీవైష్ణవ సంతర్పణములకును, తిరువాయిమొఝ్షి పఠనమునకును సంవత్సరమునకు ౨,౮౭౫

కలముల ధాన్యము నేర్పాటుచేసి, మిగిలిన ధాన్యము నీక్రింది విధమున వినియోగించిరి ;

(౧) ఋగ్వేదాధ్యాపకులు ముగ్గురు, యజుర్వేదాధ్యాపకులు ముగ్గురు, ఛందోగసామాధ్యాపకుఁ డొక్కఁడు, తలవకార సామాధ్యాపకుఁ డొక్కఁడు, ఆపూర్వ, వాజసనేయ, బోధాయనీయ, సత్యాషాఢ సూత్రాధ్యాపకు లొక్కొక్కరు మొత్తము పండ్రెండుగురికి దినమునకు నాలుగు కలముల ధాన్యము;

(౨) వేదాంతము, వ్యాకరణము, రూపావతారము, శ్రీభారతము, రామాయణము, మనుశాస్త్రము, వైఖానస శాస్త్రము – వీనిని బోధించు నధ్యాపకు లొక్కొక్కరు;

(3) ఋగ్వేదాధ్యయనపరు లఱువదిమంది, యజుర్వేదాధ్యయనపరు లఱువదిమంది, ఛందోగసామాధ్యయనపరు లిరువదిమంది, ఇతర శాస్త్రాధ్యయనపరు లేఁబదిమంది – మొత్తము నూటతొంబదిమందికి దినమునకు పదునొకండు కలముల, పదికురుణీల, నాలుగు నాళీలధాన్యమును;

(౪) వేదాంతము, వ్యాకరణము, రూపావతారము – వీని నభ్యసించు నితరవిద్యార్థులు డెబ్బదిమందికిని

ఏర్పాటు కావింపఁబడెను. పై విధమున చేయఁబడిన యేర్పాటులనుబట్టి యధ్యాపకులకును, విద్యార్థులకును భోజనాదికములకై వినియోగింపఁబడిన ధాన్యము మొత్తము ౯,౫౭౨౫ కలములు. ఈ పైని చేయఁబడిన యేర్పాటుల

వలన నా విద్యాస్థానమునఁ గఱపఁబడుచుండిన విద్య లేవియో, యే యే విద్య నెంద ఱెందఱు విద్యార్థులు నేర్చుకొనుచుండిరో, యే యే విద్య నేర్పుట కెంద ఱెంద అధ్యాపకులుండిరో మనకు వివరముగ తెలియుచున్నది. విద్యార్థులకు భోజన వసతి గృహములతో నేర్పాటైన చిన్న విశ్వవిద్యాలయమువంటిది కాదా యీ త్రిభువణి దేవస్థానవిద్యాపీఠము?

ఇట్టిదే మఱియొక శాసనము ఎణ్ణాయిరము గ్రామమునఁ గానవచ్చినది : చోళదేశము నేలిన మొదటి రాజేంద్ర చోళుని కాలమునాఁటిది (క్రీ. శ. ౧౦౧౩ - ౧౦౪౪). ఈ యెణ్ణాయిరము గ్రామమునకే రాజరాజచతుర్వేదిమంగలమనియుఁ బేరు. రాజునకు విజయాభ్యుదయములు కలుగునట్లు ఈ చతుర్వేదిమంగలము మహాసభవారు 'రాజరాజవిణ్ణగ' రను దేవాలయమున సమావేశమై కొన్ని ధర్మకార్యముల నొనరించిరి. అవి విద్యావిషయకమైనవి. విద్యార్థులకు విద్యాప్రదానముఁ గావించుటకు వలసిన యేర్పాటులు చేయుటయు, నా విధమున విద్య నేర్చుకొను విద్యార్థుల కొక భోజనశాల నేర్పఱుచుటయు నా ధర్మయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ఇందును గూర్చిన వివరములను శాసన మీరీతిని దెలుపుచున్నది:

(౧) దేవస్థానమున తిరువాయిమొళ్ళిస్తోత్రమును పఠించుటకు నలువురు నియమితులైరి. వారి కొక్కొక్కరికి భృతిగ కొంతధాన్య మేర్పాటుచేయఁబడి యందుకొఱకు కొంతభూమి యొసంగఁబడెను.

(౨) దేవాలయము నంటియుండు మఠమునం దిరు

వదియైదుగురు (శ్రీ) వైష్ణవులకు భోజనము పెట్టు నిమిత్తము కొంత భూమి యొసంగఁబడెను.

(3) సప్తాహమువంటి యొకానొకయుత్సవము సందర్భమున వేయిమంది వైష్ణవులకును, ఆ యుత్సవము చూచుటకే తెంచిన దాసులకును అన్నప్రదానముఁ గావించుకొఱకు ౬౦ కలముల ధాన్యమును, 3 కలంజుల బంగారము నొసంగఁబడెను.

(౪) గంగైకొండచోళమండపమునందు, ఋగ్వేదాధ్యయనపరులు ౭౫ గురు, యజుర్వేదాధ్యయనపరులు ౭౫ గురు, ఛందోగసామాధ్యయనపరులు ౨౦ మంది, తలవకార సామాధ్యయనముచేయువారు ౨౦ మంది, వాజసనేయాధ్యయనపరులు ౨౦ మంది, అథర్వవేదాధ్యయనపరులు ౧౦ మంది, బౌద్ధాయనీయ గృహ్యాకల్ప, గణాధ్యయనపరులు ౧౦ మంది — ఈ విద్యార్థులకు భోజనవసతి కల్పింపఁబడెను.

పై నుడివిన వేదము లభ్యసించు బ్రహ్మచారులు మొత్తము ౨౩౦ మంది; రూపావతారము నభ్యసించువారు ౪౦ మంది; మొత్తము విద్యార్థులసంఖ్య ౨౭౦ : వీరందఱకు నొక్కొక్కరికి దినమునకు ఆఱునాళీల ధాన్య మేర్పాటు కావింపఁబడెను.

పై నుడివిన వీరు గాక వ్యాకరణము నభ్యసించువారు ౨౫ గురు, ప్రాభాకరము నభ్యసించువారు ౩౫ గురు, వేదాంతము నభ్యసించువారు ౧౦ మంది — వెరసి ౭౦ మంది

విద్యార్థులు కలరు. వీరి కందఱ కొక్కొక్కరికి దినమునకు ౧ కురుణి, ౨ నాళీల ధాన్యము నియమిత మయ్యెను.

వ్యాకరణాధ్యాపకునికి దినమున కొక్కకలము ధాన్యమును, ప్రాభాకరాధ్యాపకుని కొకకలము ధాన్యమును, వేదాంతము చెప్పువానికి దినమున కొక్కకలము నొకతూని ధాన్యమును ఏర్పాటు చేయఁబడెను.

వేదాధ్యయనమునకై పదిమంది అధ్యాపకులు నియమింపఁబడిరి, ఎట్లన : ఋగ్వేదమునకు ముగ్గురు, యజుర్వేదమునకు ముగ్గిరు, ఛందోగసామమున కొకరు, తలవకారసామమున కొకరు, వాజసనేయమున కొకరు, బౌద్ధాయనీయ గృహ్యకల్పకారకముల కొకరు.

రూపావతారము బోధించువానికి దినమునకు 3 కురుణీల ధాన్యము. దినమున కిట్లు 'రాజరాజ మరకాలు'తో ముప్పది కలముల ధాన్యము కొలుచువారు. ఈరీతిని సంవత్సరమునకు ౧౦,౫౦౬ కలముల ధాన్య మగుచుండెను. అధ్యాయమున కొకకలంజుచొప్పున వ్యాకరణమున నెనిమిదధ్యాయములకు వ్యాకరణాధ్యాపకుని కెనిమిది కలంజుల బంగారమును, అధ్యాయమున కొకకలంజుచొప్పున పంద్రెండధ్యాయములకు ప్రాభాకరాధ్యాపకునికి పంద్రెండు కలంజుల బంగారమునుగూడ నొసంగఁబడుచుండెను. వేదాధ్యాపకులు, రూపావతారము బోధించువారు మొత్తము పదుముగ్గురికి నొక్కొక్కరి కరకలంజుచొప్పున ఆఱున్నరకలంజులు బంగారమును, ఒక్కొక్కరి కరకలంజుచొప్పున వ్యాకరణ,

మీమాంసాశాస్త్రము లభ్యసించు డెబ్బదిమంది విద్యార్థులకు 3½ కలంజుల బంగారమును ఇచ్చుటకు (విద్యార్థి వేతనము) నేర్పాటుకావింపఁబడెను. ప్రాచీన కాలమున దేశీయప్రభువుల పరిపాలనమున నార్యవిద్యల కీ రీతిని ప్రోత్సాహ ముండెడిది.

మొత్తముమీఁద నీ ధర్మనిర్వహణమునకుఁగావలసిన ౬౧౧/౨ కలంజుల బంగారమునకును, ధాన్యమునకును దేవస్థానమునకు ౪½ వేలీల భూమి యొసంగఁబడెను.

ఈ విధమైన దానశాసనముల నెన్నియైనను చూపవచ్చును. వీరరాజేంద్రచోళదేవుని (క్రీ. శ. ౧౦౬౨ — ౧౦౬౭) తిరుముక్కూడల్ శాసనము కూడ నిట్టిదే. ఆ శాసనము ననుసరించి యీ క్రిందిసంగతులు తెలియుచున్నవి :

తిరుముక్కూడల్ మహావిష్ణ్వాలయమున 'జననాథమండప' మనుపేర నొకమండపము కలదు. అందు వేద, శాస్త్ర, వ్యాకరణ, రూపావతారములను బోధించు నొక విద్యాస్థానమును, అధ్యయనపరులగు బ్రహ్మచారుల కొక భోజనశాలయు, ఆవశ్యకమైనచో వైద్యమునిమిత్త మొక వైద్యాలయమును ఉండెను. బ్రహ్మచారులకు భోజనమునకును, ప్రతిశనివారము నభ్యంగమునకు తైలమునకును, రాత్రులు చదువుకొనుటకు దీపములకై చమురునకును ఏర్పాటులుండెడివి. వీరచోళవైద్యాలయమని ఈ దేవస్థానమునందలి వైద్యాలయమునకు పేరు. అందు వ్యాధిగ్రస్తు లుండుటకు పదునైదు మంచము లేర్పాటు చేయఁబడెను. వైద్యాలయము కొఱకును, రోగగ్రస్తుల సౌఖ్యసౌకర్యములకొఱకును ప్రత్యేక

మీ క్రింది యేర్పాటులు చేయఁబడినవి : (౧) బియ్యము, (౨) వంశపారంపర్యముగ వైద్యము నభ్యసించు కుటుంబములోని యొకవైద్యుఁడు, (౩) ఒక శస్త్రవైద్యుఁడు, (౪) మూలికలు తీసికొనివచ్చుటకును, వంటచెఱకుఁ గొనివచ్చుటకును, వైద్యాలయమునకు సంబంధించిన తక్కిన పనులు చేయుటకును ఇరువురు నవుకరులు, (౫) రోగులకు సపర్యచేయుకొఱ కిరువురు దాసీలు, (౬) భోజనశాల, వైద్యశాలల కొక సేవకుఁడు.

సంవత్సరమునకు సరిపోవు ఈ క్రింది మందులు వైద్యాలయమున నిలువచేసి యుంచువారు : (౧)...ఆశాహరీతికి – రెండుపళ్లు (౨) గోమూత్రహరీతికి – రెండుపళ్లు (౩) దశమూలహరీతికి – ఒకపడి (౪) భల్లాతకహరీతకి – ఒకపడి (౫) గండీరము – ఒకపడి (౬) బలాకోరండతైలము – ఒకతూని (౭) పంచా...తైలము – ఒకతూని (౮) లశు......ండతైలము – ఒకతూని (౯) ఉత్తమ కర్ణాదితైలము – ఒకతూని (౧౦)...ఘృతము – ఒకపదక్కు (౧౧) బిల్వాది ఘృతము – ఒకపదక్కు (౧౨) మండూకరవటకము–౨,౦౦౦ (౧౩) త్రివృత్తి–ఒకనాళి (౧౪) విమలై –౨,౦౦౦ (౧౫) తామ్రాది – ౨,౦౦౦ (౧౬) వజ్రకల్పము – ఒకతూని, ఒకపదక్కు (౧౭) కల్యాణలవణము – ఒకతూని, ఒకపదక్కు (౧౮) ఈ మందుల నుపయోగించుటలో నావశ్యకమైన యితర మూలికలు. పురాణసర్పి తయారు చేయుట కావునేతికిని, రాత్రి యంతయు దీపము పెట్టుటకు నూనెకు నేర్పాటు లుండెను.

పై కోలతలలోను, తూనికలలోను వచ్చు పడి చెన్నపురి పడి. నాళి, తూని, పదక్కు అనువానికిఁ గల పరస్పరసంబంధమును నిశ్చయించుటకు తంజావూరు చోళరాజుల శాసనములు మన కుపకరింపఁ గలవు. వాని సాయమున నీ క్రింది రీతిని మానము కట్టుట కవకాశము కలదు.

౨ ఆళాకులు = ౧ ఉళక్కు

౨ ఉళక్కులు = ౧ ఉరి

౨ ఉరులు = ౧ నాళి

౧౬ నాళులు = ౧ పదక్కు

౨ పదక్కులు = ౧ తూని

దీని ననుసరించి పదక్కు తూనిలో సగ మనియు, ఒక్కొక్క పదక్కునకు ౧౬ నాళు లనియుఁ దెలుచున్నది.

పూర్వోక్త శాసనములవలన దేవాలయధర్మములు కేవలము హవిర్బల్యర్చనాదుల నిమిత్తమే కాక విద్యావిషయములకుఁగూడ పూర్వ మెట్లు వినియోగపడుచుండెనో తెలియఁగలదు. ఇంతటి కట్టుబాటులమీఁద, నంతటి యుదారాశయములతో సంస్థాపితములయిన విద్యాస్థానములు ప్రశంసింపఁదగినవికదా! గ్రంథవిస్తరభీతివలనఁ గాని లేనిచో ఇంకను ఇట్టి విషయములను దెలుపు శాసనము లనేకములు చూపవచ్చును.

దేవాలయములకు పిదప పేర్కొనందగినవిద్యాసంస్థలు మఠములు. బౌద్ధులసంఘారామవిహారములవలెనే జైనమతస్థుల బస్తీలును జినాలయములును, శైవ వైష్ణవాది మత

ములకు సంబంధించిన మఠములును ఆయామతముల వ్యాప
నమునకుమాత్రమే కాక విద్యాభివృద్ధికిని ఎక్కువగ తోడ్పడి
యున్నవి. అగ్రహారములు, దేవాలయములు పూర్వము
విద్యావ్యాపనమున కేవిధముగ తోడ్పడుచుండెడివో అట్లే
యీ మఠములుకూడ గొప్ప విద్యావ్యాపకసంస్థలుగ ప్రసిద్ధి
కెక్కి యమితప్రయోజనకారు లయ్యెను.

జైనబస్తీలు

బౌద్ధమతము దక్షిణాపథమున రూపుమాయుటకుఁ
గల ప్రబల కారణములలో జైనమతవిజృంభణ మొకటి.
క్రీస్తుశకము రెండవ శతాబ్దినుండి జైనమతము బాగుగ వర్ధి
ల్లినది. సామంతభద్రుఁడు, అకలంకచంద్రుఁడు, విద్యా
నందుఁడు, మాణిక్యనంది, ప్రభాచంద్రుఁడు, జినసేనుఁడు,
గుణభద్రుఁడు — ఈ మొదలగు విద్వద్వతంసులైన జైనా
చార్యులు గొప్ప గొప్ప గ్రంథములు వ్రాసి, రాజాస్థానముల
కేగి విమతవాదులతో ప్రతివాదములు చేసి జైనమతమును
దేశమున వ్యాపింపఁజేసిరి. అందువలన దక్షిణగాంగుల కాల
మునను, రాష్ట్రకూటుల కాలమునను, కళచురిప్రభువుల
కాలమునను జైనము రాజమతమై కీర్తిఁగాంచెను. కన్నడ
దేశమున 'శ్రవణబెళగొళ' మొదలగు గ్రామములు జైన
మతవిద్యకు ప్రధానపీఠము లయినవి.

తెలుఁగుదేశమునఁగూడ జైనమతము వ్యాపింపక
పోలేదు. ఆంధ్రదేశమునందలి ఆయాగ్రామములయందుఁ
గానవచ్చు జైనవిగ్రహములే ఆమత మొకప్పు డిచట బాగుగ

వ్యాపించియుండె ననుటకు ప్రబలనిదర్శనములుగ నున్నవి. ఆంధ్ర దేశము నేలిన పూర్వ చాళుక్యప్రభువులు జైన, శైవ మతములు రెంటినిగూడ సమానముగ నాదరించినట్లు శాసన ప్రమాణము కలదు. (మూడవ) విష్ణువర్ధనుఁడు (క్రీ. శ. ౭౧౮ – ౭౫౧), అమ్మ రాజ విజయాదిత్యుడు (క్రీ. శ. ౯౪౫ – ౯౭౦), విమలాదిత్యుఁడు (క్రీ. శ. ౧౦౧౫ – ౧౦౨౨)— ఈ మొదలగువా రందఱు జైనమతము నాదరించి, జినాలయ ములకు దానములు కావించిరి. జైనమత మాంధ్ర దేశమునం దంతట వ్యాపించినట్లు నిదర్శనము లున్నను జైనమతపీఠ ములు కొన్నిమాత్రమే ప్రధానవిద్యాస్థానములుగ నుండినట్లు కన్పట్టును. బెజవాడ (కృష్ణాజిల్లా), ధర్మవరము (గుంటూరు), రామతీర్థము (విశాఖపట్టణము), హనుమకొండ (ఓరుగల్లు), దానవులపాడు (కడప) – ఈ మొదలగునవి ఆంధ్ర దేశము నందలి ప్రసిద్ధజైనమతపీఠములుగఁ గన్పట్టును. జైనుల 'పల్లె'లు, 'బస్తీ' లు జైనమతవిద్యను వ్యాపింపఁజేయుటకు నెక్కువగ తోడ్పడినవి. జైనబస్తీ చిన్న చిన్న పేఁటలతోను, పెక్కు జినాలయములతోను గూడిన బ్రాహ్మణాగ్రహారము వంఁటి యొక జైనాగ్రహారముగ భావింపవచ్చును. జైనమత స్థలలో యతులకువలెనే యోగినులకుఁగూడ ప్రత్యేకమఠము లుండెడి వని తెలియుచున్నది. ద్రవిడదేశమున చోళరాజధాని యైన కావిరిపూంబట్టణముసను, కావేరీతీరమునఁ గల యొక యూరియందును జైనమఠము లుండెడివి. ఇట్టి జైనమఠ ములనుగుఱించి కాని, అందలి మతవిద్యావిధానమును

గుజరించి కాని మనకు వివరములు తెలియవు. కాని ప్రతిముఖ్య మతమున నసంఖ్యములయిన మతగ్రంథములు చేర్పఁబడుచు వచ్చుటచేత నది యొకగొప్పగ్రంథభాండాగారమయి వెలయుచుండెడిది. ప్రాచీనగ్రంథాన్వేషకు లనేకులకు తాళపత్ర, భూర్జపత్రాద్యముద్రితప్రాచీనజైనమతగ్రంథము లనేకములు ఇట్టిమఠములయందే దొరకినవి.

శైవమఠములు

జైనమతమునకు పిదప దక్షిణాపథమున బాగుగ వర్ధిల్లిన మతము శైవము. శైవమతము చోళదేశమున 'ననాది 'గ నుండినను దాని నాదేశముననే కాక దక్షిణాపథ మంతట నెక్కువగ వ్యాపింపఁజేసినవారు కాలాముఖులు, పాశుపతులు అనఁబరఁగు శైవులు. కాలాముఖ, పాశుపతము లనునవి శైవమతమునందలి యంతర్భేదములు. క్రీస్తుశకము పది, పదునొకండు, పండ్రెండు శతాబ్దులం దీమత మెక్కువగ విజృంభించెను. అప్పుడు చేది, చోళ, మాళవ దేశాధిపతులును, పశ్చిమచాళుక్య, పూర్వచాళుక్య, కాకతీయాది రాజవంశజులునుగూడ ఈమతము నవలంబించి, దానికెక్కువ యాదర ప్రోత్సాహముల నొసంగిరి. శైవమత విజృంభణము ప్రథమదశలో కాలాముఖులే ప్రబలు లయి పెక్కు దేవస్థానములయం దాచార్యపీఠమును సంపాదించి స్థానపతులుగ నుండి మతమును, విద్యను వ్యాపింపఁజేసిరి. వీరు మొదట కాశ్మీరదేశముననుండి వచ్చినవా రని కొన్ని శాసనములు తెలుపుచున్నవి. గంగాతీరమున నుండి వచ్చిన

వారని మఱికొన్నిగాథలు కలవు. ఎట్లయినను నేమి వీరు ఆర్యదేశ, మధ్యదేశ, గౌడదేశవాసు లనియు, నుత్తరాపథము న నుండి వచ్చిన వారనియు స్పష్టమగుచున్నది. సాధారణముగ నీకాలాముఖ, పాశుపత నామములు పండిత, శివపండిత, శక్తి, శివ, రాసిపదాంతములుగఁ గానవచ్చును: ఉదా:- విశ్వేశ్వర పండిత, ఈశానశివపండిత, వామశక్తి, జ్ఞానశివ, నాగ రాసి. సాధారణముగ పాశుపతులు పండిత, శివపదాంచి తులు. మంచనపండితుఁడు, శ్రీపతిపండితుఁడు, మల్లికార్జున పండితుఁడు - వీర లెల్లరు పాశుపతశైవులే. ఇందువలననే మల్లి కార్జున పండితారాధ్యులు తన 'శివతత్త్వసారమున' 'పశు పతి' మతమునే యుద్ఘాటించెను.

ఆంధ్రదేశమున శైవమతమునకు పూర్వచాళుక్యు లును, కాకతీయులును ఎక్కువ ప్రోత్సాహాదరములను చూపి దాని కాలంబమై నిలిచిరి. పూర్వచాళుక్యుల కాలమున, అనఁగా అమ్మరాజవిజయాదిత్యునికాలముననుండి కాలాము ఖము మొగ్గతొడుగ, కాకతీయులకాలమున పాశుపతము కాయకాచి పంటపండెను.

ఇంతవఱకుఁ బ్రకటింపఁబడిన యాంధ్రదేశశాసనము లలో మొట్టమొదటిమాఱు కాలాముఖుల ప్రస్తావము పూర్వ చాళుక్య ప్రభువైన అమ్మరాజ విజయాదిత్యుని తా(o)డి కొండ దానశాసనమున కలదు. అందు వీరు 'కాళముఖు' లని పేర్కొనంబడియున్నారు. వీరికి శాసనములందు కాలాముఖు లనునామమునుఁ గలదు. వీరు వేదవేదాంగాది సర్వవిద్యా

సంపన్నులు. విద్యాప్రదానముఁ గావించుటలో దీక్షాకంకణము కట్టినవారు. వీరిని 'శిష్యచాతకవర్షాగమము'లని కన్నడశాసనములు వర్ణించుచున్నవి. వీరి వర్ణన కన్నడశాసనములం దిట్లు కలదు.

"యమ, నియమ, స్వాధ్యాయ, ధ్యాన' ధారణ మౌనానుష్ఠాన జపసమాధి శీల గుణసంపన్నరుం, విబుధజన ప్రసన్నరుం, సకలసుకవినికురుంబాధారరుం, అన్నదాన సువర్ణదాన కన్యాదాన గోదాన భూదాన అభయ భైష జ్యానేక దానవినోదరుం, లాకుళాగమాభరణరుం, సమస్తశాస్త్రాగమ విచారాచార చతురరుం......".

కాలాముఖులును, పాశుపతులునుగూడ మఠముల ద్వారముననే తమ మతమును, విద్యనుగూడ వ్యాపింపఁజేసిరి. శైవమతవిజృంభణకాలమున శైవమఠములు దేశమున నెల్లెడల వలవలె నల్లుకొనినవి.

కన్నడ, ద్రమిళ, ఆంధ్రదేశములం దాకాలమున విద్యాప్రదానముఁ గావించు పెక్కు శైవమఠములు మొలకలెత్తెను. ఆంధ్రదేశమున శ్రీశైలము, కాళేశ్వరము, భీమేశ్వరము మొదలగునవి శైవులకు ప్రధానక్షేత్రములుగ నుండెను.

పాశుపతశైవసంతానమునకు భాగీరథీ, నర్మదా నదులకు మధ్యనుండు డాహలదేశమునందలి గోళకీమఠము ప్రధానమైనది. తెలుఁగుదేశమున పెక్కుమఠములు కట్టించినవారీమఠమునకు సంబంధించినవారలే. ఈ గోళకీమఠము

యొక్క యుపమఠములు కన్నడదేశమునను, ద్రమిళదేశ మునను గూడ నుండినవి. గోళకీమఠశాఖలు తెలుఁగుదేశమున కడప మండలమున పుష్పగిరియందును, కర్నూలుమండల మున త్రిపురాంతకమునందును, గుంటూరు మండలమున మందడమునందును వెలసినవి. ఈగోళకీమఠము క్రీస్తుశకము పదునొకండవశతాబ్దినుండి దక్షిణాపథమునం దెల్ల మిక్కిలి ముఖ్యమైన మతవిద్యాసంస్థగ నుండినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చును.

విశ్వేశ్వరగోళకి:— ఆంధ్రదేశమున గుంటూరు మండలమునందలి మందడమునం గల విశ్వేశ్వరగోళకి సుప్రసిద్ధమైనది. దానిని నెలకొల్పిన శివాచార్యుఁడు కాకతీయగణపతిదేవచక్రవర్తికి చిన్మయదీక్ష నొసంగిన రాజగురు వగు విశ్వేశ్వరశివమహాముని. గణపతిదేవ చక్రవర్తి కూఁతురైన రుద్రమదేవి యాసుకృతికి శాలివాహనశకము ౧౧౮౩-వ దుర్మతినామసంవత్సర చైత్రబహుళ శుక్రవారమునాఁడు వెలఁగపూఁడి సహితముగ మందరగ్రామము దానముచేసెను. విశ్వేశ్వర శివమహాముని ఆదానమును పరిగ్రహించి యచ్చట నొకవిశ్వేశ్వరాలయమును, మఠమును, బ్రాహ్మణుఁడు మొదలు చండాలుని పర్యంతము వర్ణవివక్ష లేకుండ నిరతాన్నప్రదానముఁ గావించుట కొకసత్రమును కట్టించి బ్రాహ్మణులను రావించి వారికి వృత్తులు, నివేశనములు నిప్పించి యా గ్రామమునకు విశ్వేశ్వరగోళకి యని పేరిడెను. వెలగపూఁడి సహితమైన మందడగ్రామమున నలువది బ్రా

విడ బ్రాహ్మణకుటుంబముల కొక్కొక్క కుటుంబమునకు రెండుపుట్లు భూమిచొప్పున నీయఁగా మిగిలిన దానిని మూఁడు భాగములు చేసి, యం దొకభాగము విశ్వేశ్వరునికిని, మఱి యొకభాగము విద్యార్థులకును, శుద్ధశైవమఠమునకును, మూఁడవ భాగమును ప్రసూత్యారోగ్యశాల (Maternity Hospital) కును, విప్రసత్రమునకు నిచ్చివేసి ఋగ్యజుస్సామ వేదములు నేర్పుటకు మూవురధ్యాపకులను, పదవాక్యప్రమాణము (Logic), సాహిత్యము (Literature), ఆగమములు బోధించుట కయిదుగురు వ్యాఖ్యాతలను, వైద్యు నొకనిని, కాయస్థు నొకనిని (గణకుఁడు) నియమించెను.

ఈపై నుడివిన పదిమందికి నొక్కొక్కరికి రెండుపుట్లు భూమి నొసంగెను. పైవారితోపాటు, దేవాలయమున పదిమంది నర్తకులును, ముఖరీద్వయసంయుక్తులగు నెనమండ్రు మార్దంగికులును, ఒక కాశ్మీరదేశపు గాయకుఁడును, పదునలుగురు గాయినులును, 'కరడా'వాద్యమునందును, నాట్యమునందును నేర్పరులైనవా రాఱుగురును నియమితులైరి. వీరికి వృత్తు లేర్పాటు చేయఁబడెను. అంతియే కాక, చాతుర్వర్ణ్యసముద్భూతులైనట్టియు, జటాధారులైనట్టియు, గ్రామసంరక్షణము నభిలషించి బీజచ్ఛేద, శిరచ్ఛేద, కుక్షిభేదాదికర్మలం జేసికొనునట్టియు చోళదేశాగతులైన వీరభద్రులను పేరం బరఁగు గ్రామరక్షకులు పదిమందికిని, గ్రామభటులును భక్తులు నగు వీరముష్టు లిరువదిమందికిని, బంగారము, రాగి, కాసె, మేదరి, కమ్మరి, కుమ్మరి, వడ్రంగము

శిల్పము, మంగలి పనులం జేయువారును, వాస్తుశాస్త్రజ్ఞులు నగు గ్రామభటులు పదిమందికినిగూడ వృత్తు లొసంగఁబడెను.

ఇట్లు విశ్వేశ్వర గోళకియందు కేవలము విద్యాప్రదానముమాత్రమే కాక ప్రసూత్యారోగ్యశాలకూడ నేర్పాటు చేయఁబడెను. ఇది యెంతయు ప్రశంసింపఁదగినదికదా! కన్నడ దేశమునందలి బెళగామిలోని కోదియమఠ నామాంతరమునం బరఁగు కేదారేశ్వరాలయము సుప్రసిద్ధవిద్యాస్థానము. ఈ విద్యాస్థానమున వేదవేదాంగములు, కుమార, పాణిని, శాకటాయనుల వ్యాకరణ శాస్త్రములు, న్యాయ, వైశేషిక, మీమాంసా, సాంఖ్యాది దర్శనములు, లకులీశ, పాతంజల్యాది యోగశాస్త్రములు, కావ్యనాటకధర్మశాస్త్రేతిహాసాదులు బోధింపఁబడుచుండెడివి. ఆనాఁడు వైదికవిద్యాప్రదానముఁ గావించు మఠములలో వైద్యశాలలుకూడ నుండినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. పూర్వోక్తమగు కోదియమఠము 'నానానాథరోగిజనరోగభైషజ్యస్థానము' (దిక్కుమాలిన రోగులకు చికిత్సచేయు వైద్యశాల) యనికూడ పేర్వడసినది. ఇట్టి మఠములు శ్రీశైలమున (౧) భిక్షావృత్తిమఠము, (౨) అరసమఠము, (౩) కలుమఠము, (౪) సారంగమఠము, (౫) గణమఠము అని యైదుండెడివి. వీనిలో భిక్షావృత్తిమఠము విద్యావ్యాపనము చేయుటయేకాక కవిజనముల నాదరించికూడ కీర్తి కెక్కినది.

వైష్ణవమఠములు

వైష్ణవమతోద్ధరణమునకై శ్రీమద్రామానుజాచార్యు

లకు పూర్వమే నాథముని, పుండరీకాక్షులు, యామునా చార్యులు మొదలగువారు పనిచేయుచుండినను రామానుజా చార్యులు మతరంగమున కవతరించుటతోఁ గాని శ్రీవైష్ణవ మునకు బలము కలుగలేదు. ఆచార్యులవా రామతమును సరియైన మార్గమునకుఁ దెచ్చి దక్షిణాపథ రాజన్యులను కొందఱిని వశపఱుచుకొని వారికి వైష్ణవమత మిప్పించిన పిదప నుండి క్రమక్రమముగా నామతము పురికొని తీగసాగెను. శ్రీరామానుజాచార్యులకుఁ దరువాత వేదాంతదేశికులు, మన వాళమహాముని మొదలగువా రాదుకొని వైష్ణవమత వ్యాపనముఁ గావించి చరితార్థులైరి. అయినను కర్ణాటాధీశుఁడైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకాలముననుండి కాని యాంధ్రదేశమున వైష్ణవమతము బాగుగ విజృంభింపలేదు. కృష్ణదేవరాయలు మొదలు కర్ణాటాధీశులైన అచ్యుతదేవరాయలు, సదాశివ రాయలు, వేంకటపతిరాయలు, శ్రీరంగదేవరాయలు మొదలగు వారియాదరప్రోత్సాహములవలన నది దక్షిణదేశమున నుఱుకులువైచుచు నభివృద్ధిఁ గాంచెను. శైవమతము క్రీస్తుశకము పదునొకండు, పండెండ్రు, పదుమూఁడు శతాబ్దులం దెట్లు చోళ, చాళుక్య, కాకతీయాది రాజవంశముల యాశ్రయమున విజృంభించెనో యట్లే వైష్ణవమతమును పదునాలు పదునేడు శతాబ్దులందు విజయనగరము కర్ణాటాధీశులకాలమున రాజమతమై జనాదరము నొందెను. కందాళమువారు, తాళ్లపాకమువారు మొదలగు సుప్రసిద్ధ వైష్ణవాచార్యుల కుటుంబములు ప్రముఖత వహించి వైష్ణవమతోద్ధారమునకై నడుము

కట్టి పనిచేసినవి. శ్రీతిరుమల తాతాచార్యులవారు, తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యులవారు, కందాళం అప్పలాచార్యులవారు, కందాళం భావనాచార్యులవారు, కందాళం దొడ్డయాచార్యులవారు, తాళ్ళపాకం తిరుమలాచార్యులవారు, పరవస్తు ముమ్మడి వరదాచార్యులవారు, కోటికన్యాదానం తాతాచార్యులవారనఁబడు ఏటూరి తిరుమల కుమార తాతాచార్యులవారు, పరాంకుశం వణ్ శఠగోపజీయంగారు — ఈ మొదలైన విద్వద్వరేణ్యులు వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యులును, ఉభయ వేదాంత ప్రవర్తకులునై విజయనగర కర్ణాటాధీశుల కాలమున ప్రసిద్ధులైరి. గాఢమైన వీరి మతాభిమానమువలనను, కార్యదీక్ష వలననే వైష్ణవమతము రాజమతమై పెంపు చెందఁగలిగెను. శ్రీకృష్ణదేవరాయలనాఁడు విజృంభింప మొదలిడిన యీమతము వీరప్రతాప శ్రీరంగదేవరాయలకాలమునాఁటి కత్యుచ్ఛదశకు వచ్చెను. ఆకాలమున కర్ణాటాధీశులే కాక వారికి సామంతులుగను సేనాపతులుగను నుండినవారుకూడ నీమతము నవలంబించి యాదరించిరి. మన యాంధ్రదేశమునందలి జమీన్దారు లెల్లరు శ్రీవైష్ణవమతము నవలంబించిన దీకాలముననే. తన్మతాచార్యుల గాఢదీక్షయు, మతాభిమానమును అప్పటి నుండి యిప్పటివఱకు తెలుఁగుదేశముపై చెక్కుచెదరక యుండునట్లు తమముద్రల నచ్చొత్తినవి.

శ్రీరామానుజాచార్యులు మేలుకోటలో స్థాపించిన యతిరాజమఠము, మన్నారుకోవెలయందలి వైష్ణవమఠమైన శెండలంగారమాముని, అహోబలమఠము, పుష్పగిరి మఠము—

ఇవి యన్నియు వైష్ణవ మఠములు. ఇవి గాక వ్యాసరాయ మఠము, శృంగేరీమఠము మొదలగు మాధ్వాద్వైతాది మఠములును కలవు. కాని వీనినిగుఱించిన వివరములు శైవ మఠములకువలె శాసనముల ననుసరించి బాగుగ తెలియ వచ్చుట లేదు. కాని యివి యన్నియు నాయామతములను దేశమున సుస్థిరముగ పాదుకొలుపుటకు మాత్రమే గాక వైదిక విద్యాప్రదానముఁ గావించి గొప్పగొప్ప విద్వాంసులను తయారుచేయుటకుఁగూడ నెక్కువగఁ దోడ్పడియుండినవి.

పూర్వోక్తములయిన మన ప్రాచీనవిద్యాసంస్థలను గుఱించియు, విద్యాపద్ధతినిగుఱించియు గాఢముగ యోజించి నచో పల్లెటూరి జీవన మెంత నిరాడంబరముగ నుండెనో యాసంస్థలు, నాపద్ధతియు నంత నిరాడంబరముగ నుండెడి వని స్పష్టము కాఁగలదు. పెద్దపెద్ద కళాశాల లక్కఱలేదు. కూర్చుండుటకు పెద్దపెద్ద కుర్చీలుకాని, బల్లలుకాని యక్కఱ లేదు. పవిత్రమై, భక్తిభావముతోడను, త్యాగదీక్షతోడను నిండి నిబిడీకృతమై యుండు దేవాలయములును, మఠములును విద్యాస్థానములు. చక్కని పంట పైరులతోను, తోఁటలతోను ప్రకృతికి కంఠాభరణములవలె నుండు అగ్రహారములే గొప్ప విద్యాపీఠములు. అందు నిత్యము విద్యార్థులకు గురుజన పూజనము; పరమేశ్వరారాధనము; సజ్జన సాంగత్యము. గురువు శిష్యుని ఛాయవలె ననుసరింపవలసినదే; తండ్రివలె శుశ్రూష చేయవలసినదే; దైవమువలె పూజింపవలసినదే. అచ్చట పారలౌకికజ్ఞానము నొసంగి గురువు ఆచార్యుఁ డగు

చున్నాఁడు; విద్యార్థిని కన్న కొడుకువలె నాదరించి తండ్రి యగుచున్నాఁడు; ఐహికజీవితము నెట్లు గడపవలెనో తెలిపి దేశికుఁ డగుచున్నాఁడు. భక్తి ప్రేమములే వారికిఁ గల యనుబంధములు; గురువృద్ధజనమార్గానుసరణమె వారిరాచబాట; స్వధర్మనిర్వహణమే వారి కార్యదీక్ష; సనాతన ధర్మ సంరక్షణమే వారి నిరంతరకృషి. పడిపోయినది ఎప్పుడో రాజమార్గము. విజ్ఞానజ్యోతి దేశమున వెలిఁగించి త్రోవ చూపినారు ఆర్యమహర్షులు. అంతే. నిరాతంకముగ, నిరాడంబరముగ అంతము లేని కాలవాహినివలె విద్యాతంతువు భంగము రాకుండ సాగిపోవలసినదే. గురువుననుండి శిష్యుఁడు, శిష్యునినుండి గురువు, గురువులో శిష్యుఁడు, శిష్యునిలో గురువు తయారైన కాల మది. భావికాలముయొక్క బీజములు భూతకాలమునం దుండెను. భూతకాలపు ప్రతిభావిభూతులు భావికాలమున ఇనుమడించిన కాంతితో తెలిలి తేజరిల్లుచువచ్చినవి. ఒక్కటేమార్గము; ఒక్కటే చుట్టు; బింబమునకు ప్రతిబింబము; అంతే. మార్పు లేదు; క్రొత్త కూర్పు లేదు. ఆ కాలము వేఱు; ఈ కాలము వేఱు; కాని ఇదికూడ ఆగతకాలపు పరిణామమే కదా!
